

MASTEROPPGAVE

Hav, menneske og natur.
En økokritisk lesning av *Havboka* og *De
usynlige*

Ocean, human beings and nature. An
ecocritical reading of *Havboka* and *De
usynlige*

Marte Viken

Master i undervisningsvitenskap med fordypning i norsk

Fakultet for lærarutdanning, kultur, og idrett

Institutt for språk, litteratur, matematikk og tolkning

Veileder: Eiliv Vinje

Innleveringsdato: 15. mai 2019

Jeg bekrefter at arbeidet er selvstendig utarbeidet, og at referanser/kildehenvisninger til alle

kilder som er brukt i arbeidet er oppgitt, jf. Forskrift om studium og eksamen ved Høgskulen på Vestlandet, § 10.

Sammendrag

Denne masteroppgaven undersøker hvordan man kan foreta en økokritisk lesning av bøkene *Havboka* (2015) av Morten Strøksnes og *De usynlige* (2013) av Roy Jacobsen. Jeg har sett på forfatterens intensjon og sammenfattet bokmeldinger for å få et inntrykk av tekstenes resepsjon. Funn herfra viser at begge verkene kan sies å tematisere havet, hvordan mennesker forholder seg til naturen og hvordan øysamfunn i Nord-Norge har gjennomgått en utvikling. Jeg spør om disse funnene kan si noe om miljø- og klimaproblematikk. De teoretiske perspektivene som jeg benytter meg av, er i hovedsak knyttet til det økokritiske fagfeltet. Et særlig sentralt teoretisk bidrag er hentet fra Lawrence Buell (1995) og hans kriterier for hva en miljøorientert tekst burde inneholde. Videre er teori om antroposentrisme og økosentrisme anvendt for å si noe om hvorvidt tekstene viser et menneskesentrert eller natursentrert syn. Jeg bruker en nytolkning av pastoralbegrepet for å vurdere om tekstene fremstiller et ideal der mennesker lever i landskap som står i kontrast til de urbaniserte byområdene. Mikhail Bakhtins idyllkronotop og stedstenkning i litteraturen er benyttet for å sette fokuset på tekstenes fremstilling av tid og sted. «Det sublime», forstått etter Kants definisjon bruker jeg for å se på havskildringene.

Med utgangspunkt i Buells kriterier, finner jeg ut at *Havboka* og *De usynlige* i stor grad er miljøorienterte tekster. I den videre analysen bruker jeg økokritisk teori, forfatterintensjon og resepsjon for å undersøke hvordan temaene hav, menneske og natur kommer til syne i tekstene. Jeg finner ut at *Havboka* fremstiller havet som sublimt, men også viser et antroposentrisk natursyn, samtidig som leseren blir invitert til å reflektere over viktigheten av havet. Boka har flere innspill til klima- og miljødebatten, men kan også anses som en nostalgisk hyllest til «gamle dager». *De usynlige* viser den fortiden *Havboka* mimrer om. Jeg finner belegg for at romanen skildrer et øysamfunn i overgangsfasen fra tradisjon til modernitet. Jeg ser og at den fremstiller mennesker som lever tett på naturkreftene. Gjennom deres samspill med omgivelsene uttrykker teksten et økosentrisk syn. I et klima- og miljøperspektiv, kan en økokritisk lesning av *Havboka* og *De usynlige* vise hvordan litteratur kan skape en bevissthet og følsomhet for økologiske systemer, slik som havet.

English summary

This master's thesis examines how to do an ecocritical reading of the books *Havboka* (2015) written by Morten Strøksnes and *De usynlige* (2013) written by Roy Jacobsen. I have considered the authors' intentions and summarized book reviews to get an impression of the books' reception. The findings show that both the books highlight the ocean, how human beings relate to nature and how Northern Norway's archipelagos have changed. I will question whether these findings can be put in dialogue with environmental and climate challenges. To examine this, I mainly use theoretical perspectives from the field of ecocritical research. One particularly important theoretical contribution is that of Lawrence Buell (1995) and his outlines of what he believes to be the four earmarks of an environmental text. Further on, I will use theory which will help me consider whether the texts are anthropocentric or ecocentric in their views of nature. I will use a reinterpretation of the pastoral trope to reflect whether the books present an ideal life where humans live in a landscape opposed to the urbanized city. Mikhail Bakhtin's model of the idyllic chronotope and the concept of space in literature provides a conceptual framework for reading the texts' preparations on time and space. "The sublime" understood from Kant's definition, is used to illustrate how the ocean is portrayed.

From Buell's four earmarks, I find that *Havboka* and *De usynlige* can be considered environmental texts. Furthermore, I use ecocritical theory, the authors' intentions, and receptions to examine how the themes ocean, human beings and nature appears in the texts. I find that *Havboka* portrays the ocean as sublime, yet anthropocentric. At the same time, it invites the reader to reflect upon the importance of the ocean. The book has multiple inputs to the ongoing debate on climate and environment, but it can also be considered depicting a nostalgic homage to "the old days". *Havboka* is reminiscing about the past that is portrayed in *De usynlige*. It may be apparent that the novel describes an island community in the phase of transferring from tradition to modernity. I also consider the book to portray humans, living as one with nature. Through their interaction with the landscape, the text expresses an ecocentric view on nature. In a climate and environmental perspective, this ecocritical reading shows how literature can create a consciousness and sensibility for ecological systems, such as the ocean.

Innholdsfortegnelse

1. Spørsmål	4
1. 1 Bakgrunn for oppgaven	4
1. 2 Problemstilling	7
1. 3 Presentasjon av materiale	7
1. 3. 1 <i>Havboka</i>	7
1. 3. 2 <i>De usynlige</i>	8
1. 4 Disposisjon	9
2. Intensjon og resepsjon	10
2. 1 <i>Havboka</i>	11
2. 2 <i>De usynlige</i>	15
2. 3 Hva viser resepsjonen?.....	19
3. Teori	19
3. 1 Hva er økokritikk?.....	19
3. 2 Økokritikk i Norge	21
3. 3 Begrepsavklaring	22
3. 3. 1 Antroposentrisme og økosentrisme	22
3. 3. 2 Pastoralen	23
3. 3. 3 Sted og idyllkronotopen	24
3. 3. 4 Det sublime havet.....	27
3. 4 Miljøorienterte tekster	28
3. 5 Miljøorienterte teksters forestillingspotensial	29
3. 6 Metode: Fra teori til analyse.....	30
4. Analyse	30
4. 1 <i>Havboka</i> som miljøorientert tekst	31
4. 2 <i>De usynlige</i> som miljøorientert tekst.....	33
4. 3 Videre analyse	34
4. 4 Hav	34
4. 4. 1 Havet som motiv	34
4. 4. 2 Fastland og øyrike	37
4. 5 Natur.....	39
4. 5. 1 Idylliske Barrøy som hjemsted.....	39
4. 5. 2 Tid og sted	41
4. 5. 3 Å tilpasse seg naturen.....	43

4. 5. 4 Naturens syklus	45
4. 6 Menneske	47
4. 6. 1 Modernitetskritikk?	47
4. 6. 2 Nostalgi, tradisjon og utvikling	51
5. Svar	55
6. Avsluttende betraktninger	58
Litteraturliste	60

Intet er så rummelig som havet, intet så tålmodig. På sin brede rygg bærer det lik en godslig elefant de små puslinger som bebor jorden; og i sitt store kjølige dyp eier det plass for all verdens jammer. Det er ikke sandt at havet er troløst; for det har aldri lovet noe: uten krav, uten forpliktelse, fritt, rent og uforfalsket banker det store hjerte - det sidste sunde i den syke verden.

Fra «Garman & Worse» av Alexander Kielland, 1880.

1. Spørsmål

Dersom vi ikke foretar store endringer i hvordan vi forvalter og behandler naturressursene går vi en mørk fremtid i møte, viser Det internasjonale naturpanelets (IPBES) klimarapport for 2019. Rapporten kan blant annet fortelle oss at en tredjedel av alle korallrev og minst en tredjedel av alle pattedyr som lever i havet, er truet (IPBES, 2019).

Klimarapporter formulerer et språk for det som skjer og hvorfor det skjer, men litteraturens forestillingsevne kan forme oppfatninger og holdninger til de endringene som skjer. Ifølge forfatter Espen Stueland (2016) er det viktig å ta innover seg at språk ikke bare former bevisstheter og identiteter, men at det også former vår forståelse for risikoen vi løper ved å varme opp kloden

Derfor må språket om klimaendringene være i kontakt med både de store og de mindre perspektivene, med umiddelbare følelser, langvarig engasjement og mottakelighet. Til dette trengs det nedskaleringer, noe som gjør verden konkret, uten å fortrenge realitetenes egentlige størrelsesorden. (Stueland, 2016, s. 8)

Dette åpner for spørsmål om skjønnlitteratur kan være en plattform for å reflektere og snakke om miljø og klima. I denne masteroppgaven skal jeg vise hvordan to moderne, norske litterære tekster, kan leses i et økokritisk perspektiv. Teksttilfanget er *Havboka* (2015) av Morten Strøksnes og *De usynlige* (2013) av Roy Jacobsen.

Økokritikk er et teoretisk felt og en lese måte. Alle tekster kan leses i dette perspektivet. Jeg skal vise hvordan denne teorien kan anvendes på to bøker som er valgt, ikke fordi de direkte tematiserer klima- og miljøspørsmål, men fordi jeg mener de har et innhold som kan være interessant å vurdere som miljøorienterte tekster. Havet, naturen og mennesket er tema i begge tekstene, og vil stå sentralt i dette arbeidet.

Analysen av teksttilfanget hviler på tre fundament: forfatterens uttalte intensjon, tekstenes resepsjon og økokritisk teori. Forfatterintensjonen og resepsjonen har en todelt funksjon, den skal for det første være til nytte i arbeidet med analysen, og for det andre gjøre det mulig for meg å videreføre allerede etablerte lesninger av bøkene. I teoridelen skal jeg gå inn på begrep som kan si noe om forholdet mellom et antroposentrisk og et økosentrisk natursyn. Her vil jeg blant annet trekke inn Greg Garrards beskrivelse av den litterære tropen *pastoral* og Mikhail Bakhtins *idyllkronotop*.

1. 1 Bakgrunn for oppgaven

Min idé til prosjektet startet med et ønske om å lære mer om den litterære retningen økokritikk. Et felt jeg fattet interesse for i en undervisningsøkt på Høgskulen på Vestlandet.

Det som gjorde økokritikken interessant, var at den aktualiserte litteratur og litteraturundervisning som bidrag i klima- og miljødebatten. For meg var denne debatten inntil da preget av naturvitenskapelige fakta som statistikk over utrydningstruede dyr, temperaturøkning, havstigning, ismelting osv. Jeg hadde selv tenkt over at mange litterære tekster tematiserer og problematiserer klima og miljø, men jeg visste ikke at det fantes et teoretisk rammeverk for analytisk arbeid med slik litteratur.

Faglitteratur kan fortelle at økokritikk først og fremst er studiet av forholdet mellom litteratur og det fysiske miljøet. Ifølge Cheryl Glotfelty kan en økokritisk analyse stille spørsmål som dette: Hvordan er naturen representert i dette verket? Hvilken rolle spiller det fysiske miljøet for handlingen? Hvordan kan tverrfaglig arbeid mellom litteraturstudier og nærliggende disipliner som historie, filosofi, psykologi, kunsthistorie og etikk bidra til miljødiskursen? (Glotfelty, 1996, s. xix).

Økokritikk er et omfattende felt, men enkelt forklart handler det om å lese litteratur med et annerledes blikk. Der man før ville få innsikt i den menneskelige bevissthet, ser man nå heller på naturen. Økokritikken åpner for å tenke på forholdet mellom natur og kultur, eller samspillet mellom det menneskelige og det ikke-menneskelige. Martin Gregersen, doktorgradsstipendiat ved Aalborg Universitet, skriver i artikkelen «Litteratur og natur. En kort introduksjon til økokritikken», at naturen og materialiteten tidligere har kommet i andre rekke, etter mennesket, men at det i senere tid har oppstått en tvil: «Måske handler det ikke kun om os?» (Gregersen, 2017, s. 9). Naturen trenger ikke kun eksistere som en taus bakgrunn. Gjennom økokritikken kan den bli synlig og få en stemme.

Ifølge vitenskapssosiologen Brian Wynne (2010) er bildet vi har av klimaendringene sterkt preget av vitenskapens tall, grafer, tabeller og sannsynlighetsberegninger osv. Wynne understreker at det ikke er noe galt i dette, men legger til: «vi kan spørre oss selv om ikke den intenst vitenskapelige innrammingen (...) kan gjøre at vanlige mennesker rundt omkring i verden blir dypt fremmedgjorte fra å «eie saken» og dermed fra å ta ansvar for den» (Wynne, 2010, s. 291).

I svaret på spørsmålet om hvordan vi kan «eie» denne saken, kommer litteraturen inn. Litteraturen er her viktig fordi den kan gi en annen type mening enn den vitenskapelige. Den kan gi mening til det abstrakte og u håndgripelige i klimaendringens karakter, skriver økokritiker Antonia Mehnert (2016, s. 228). Ifølge Mehnert (2016, s. 8) kan litteraturen i tillegg hjelpe med å fremstille en usikker fremtid. Litteraturen kan, i sin forestillingskraft,

påvirke hvordan vi tenker om natur, og hvordan vi behandler den naturen som er rundt oss. Denne påstanden er gyldig fordi menneskets bilde av det fysiske miljøet i stor grad er påvirket av kulturelle fremstillinger. Ifølge Greg Garrard virker de representasjonene vi får gjennom blant annet litteratur, til å konstruere vårt bilde av naturen, og videre vår forståelse av klima- og miljøproblemene (Garrard, 2012, s. 203). Nina Goga (2018, s. 353) mener i likhet med Garrard at måten vi sanser naturen på, vil være påvirket av det vi leser og skriver om naturen.

Som fremtidig norsklærer tror jeg kunnskap og bevissthet om dette kan styrke litteraturens aktualitet. Slik jeg ser det kan økokritikken fornye litteraturundervisningen. Dette kan skje i samsvar med revidert læreplan som skal gjelde fra 2020, der *bærekraftig utvikling* er et satsningsområde. Sammen med temaene *demokrati og medborgerskap* og *folkehelse og livsmestring*, skal bærekraftig utvikling være et prioritert tverrfaglig emne i alle fag (Kunnskapsdepartementet, 2018). Bærekraftig utvikling skal:

(...) legge til rette for at elevene kan forstå grunnleggende dilemmaer og utviklingstrekk i samfunnet, og hvordan de kan håndteres. Bærekraftig utvikling handler om å verne om livet på jorda og ta vare på behovene til mennesker som lever i dag, uten å ødelegge fremtidige generasjoners mulighet til å dekke sine behov. (Kunnskapsdepartementet, 2018, s. 15)

Det vil være behov for å koble norskfaget til spørsmål som angår den globale miljøkrisa og menneskets forvaltning av naturen. Behovet kommer også tydelig frem i beskrivelsen av opplæringens verdigrunnlag, der det står: «skolen skal bidra til at elevene utvikler naturglede, respekt for naturen og klima- og miljøbevissthet» (Kunnskapsdepartementet, 2018, s. 8). Norskfaget har en viktig plass i skolens formidling av verdier, og jeg vil her trekke frem økokritikken som et nyttig pedagogisk redskap for å øke elevens bevissthet om «hvordan menneskets levesett påvirker naturen og klimaet» (s. 9).

Til tross for at Norge ligger langt fremme internasjonalt i arbeid med «Utdanning for bærekraftig utvikling», ligger det ifølge Ingerid Straume (2016) et stort ubrukt potensial i å implementere bærekraftig utvikling i undervisningen, spesielt i fagene som ikke er miljø- eller naturfag. Det er et paradoks at norskfaget ikke blir viet mer fokus i denne sammenhengen. Bærekraftig utvikling er som nevnt valgt som et tverrfaglig emne, men i det nyeste høringsutkastet til læreplanene i Fagfornyelsen 2020, er begrepet fjernet fra norskfaget (Kunnskapsdepartementet, 2019). Flere mener det er opprørende at norsk, et viktig danningsfag, ikke skal ha som eksplisitt mål å formidle bærekraftig utvikling (Goga og Røskeland, 2019; Ulvestad, 2019). I et innlegg i *Klassekampen* skriver Nina Goga og Marianne Røskeland at økokritiske perspektiver på språk og litteratur kan gi barn og unge «et

bevisst forhold til framstilling av natur og miljø» (Goga og Røskeland, 2019), og de kommer med en oppfordring til å igjen inkludere begrepet som tema i norskundervisningen. Roar Ulvestad (2019) er også enig i at temaet er en naturlig del av norskfaget, og påpeker, passende nok for denne avhandlingens teksttilfang, at bøker som *De usynlige* kan gi tankevekkende skildringer av hvordan vi blir formet i møte med naturen og miljøet rundt oss. Han forteller:

I helga leste jeg selv to strålende romaner av Roy Jacobsen, der jeg fikk følge Ingrid, en nordlandsk øyboer, gjennom to verdenskriger. Hvordan de var i stand til å overleve på det knappe livsgrunnlaget som blir skildret er virkelig ufattelig, og selv om nøysomheten var en dyd av nødvendighet, er det ingen tvil om at det er tankevekkende skildringer i et bærekraftperspektiv» (Ulvestad, 2019).

Hvordan fagfornyelsen vil bli, er ikke fastslått enda. Denne avhandlingen vil påpeke, slik som Goga, Røskeland og Ulvestad understreker, at bærekraftig utvikling burde ha en selvfølgelig plass i norskfaget.

1. 2 Problemstilling

På bakgrunn av de nevnte aspektene, er oppgavens problemstilling: *Hvordan kan Havboka og De usynlige leses i et økokritisk perspektiv?*

Dette vil jeg gjøre rede for ved å tolke tekstenes innhold opp mot forfatterens intensjon, tidligere resepsjon og økokritisk teori. For å kunne si noe om hvorvidt bøkene kan anses som miljøorienterte tekster, vil jeg forholde meg til teori av litteraturprofessor Lawrence Buell (1995) som gir fire kriterier for hva som kjennetegner en «miljøorientert tekst». Buells kriterier vil jeg komme tilbake til både i teorikapittelet og i analysedelen.

1. 3 Presentasjon av materiale

Her vil jeg gi en kort presentasjon av teksttilfanget. Presentasjonen vil inneholde noen få ord om forfatter, bokas popularitet og en sammenfattet oversikt over verkenes handling.

1. 3. 1 *Havboka*

Havboka eller Kunsten å fange en kjempehai fra en gummibåt på et stort hav gjennom fire årstider, heretter bare kalt til *Havboka*, er skrevet av forfatter, journalist og idéhistoriker Morten Strøksnes. Strøksnes er født i Kirkenes, men bor i dag i Oslo. *Havboka* er utgitt på forlaget Oktober i 2015. Boka har vunnet både Kritikerprisen og Brageprisen og er å regne som en publikumssuksess. Den innbundne versjonen er trykket i tre opplag på til sammen 33 000 eksemplarer, og pocketutgaven har innen februar 2017 kommet i fem opplag på til sammen 14 000 eksemplarer (Oktober, 2017). Rettighetene til boka har blitt solgt til 24 land (Oktober, 2017).

Hovedkarakterene i boka er Strøksnes selv og kunstnerkompisen Hugo Aasjord. Kort oppsummert handler boka om de to vennene, som forsøker å fange ei håkjerring fra en gummibåt gjennom fire årstider. Håkjerring er verdens største kjøttetende hai og er den nordligste haien som finnes. Arten kan bli mer enn sju meter lang og er det lengstlevende virveldyret vi kjenner, da den kan leve i over 200 år. Den oppholder seg for det meste rundt 200 meter under havoverflaten, men kan finne på å dra ned til 600 meter. Den spiser det meste den kommer over, og i sitt økosystem er den «toppkonsument».

Strøksnes bruker haijakten som ramme for handlingen som utspiller seg på Vestfjorden, utenfor øya Skrova i Lofoten. Strøksnes er på besøk og Hugo Aasjord er fastboende. Mye av handlingen foregår på havet, men noen episoder foregår også på land. Leseren blir tatt med på hverdagslige gjøremål som hører øylivet til, blant annet er Aasjord sin restaurering av familiens gamle fiskebruk viet en del plass.

Boka er fylt med Strøksnes' assosierende tankerekker, som blant annet tar oss med til natur- og kysthistorie. Her blir vi presentert med naturvitenskapelige fakta, myter, historie og ymse betraktninger om alt som hører havet til. Fokuset er skiftende, og alle sider av havet kommer frem: det romantiske, det historiske og det vitenskapelige. Her forteller Strøksnes om et hav de aller fleste har et forhold til, men som svært få begriper omfanget av. Ofte fokuserer han på det gåtefulle med havet. Hvem visste for eksempel at det er flere mennesker som har besøkt verdensrommet enn de store havdypene? Hvem er klar over at det i Vestfjordens dyp svømmer en urhai som kan veie tolv hundre kilo?

Det viser seg å være vanskelig å fange kjempehaien. De bruker en råttan okseskrott som agn, men til ingen nytte. Strøksnes og Aasjord har heller ingen konkret plan for hva de skal gjøre hvis de faktisk får fisken på kroken. Men det er som nevnt ikke håkjerringjakta som er det viktigste i historien, for den handler på flere vis om menneskets rolle som aktør ute på havet.

1. 3. 2 De usynlige

De usynlige er en roman skrevet av Roy Jacobsen, første gang utgitt i 2013 på Cappelen Damm forlag. Roy Jacobsen er født i Oslo og bor der, men har tilbragt deler av sine yrkesaktive år i Dønna kommune i Nordland. Romanen har solgt over 170 000 eksemplarer i Norge og blitt oversatt til 16 språk (Norli, 2017). Både i Norge og i utlandet har boka blitt godt mottatt, og den har vært en publikumssuksess. I 2017 ble den nominert til Man Booker International Prize (Cappelen Damm, 2017).

I romanen møter vi den lille familien Barrøy som lever på en liten øy midt i havgapet på Helgelandskysten. Tidsmessig befinner vi oss på begynnelsen av 1900-tallet. Livet som skildres er hardt og vanskelig, men også enkelt og fint. Vi følger familien gjennom skiftende årstider, med stormer og kalde vintre, men også gode somre og fine dager.

Familiens møter med fastlandet blir skildret. Leseren får innblikk i en fattigdom som tilhører Norges nokså nærstående, men ofte oversette fortid. Overgangen fra tradisjon til modernitet er en sentral del av romanen. Her står familien overfor valg som utfordrer deres vante, tradisjonspregede liv.

Ingrid er den karakteren vi får mest kjennskap til. Ingrid er eneste barn av Hans og Marie. Hun lærer fort hva som må til for å overleve på den avsidesliggende øya. Hun lærer mannfolkarbeid av faren og kvinnfolkarbeid av mora. Ved å følge Ingrid, foreldrene Hans og Marie, bestefaren Martin og tanta Barbro får vi innblikk i en svunnen tid. En tid der overlevelse ubønhørlig er avhengig av at de lever i ett med naturen. Familien viser både respekt og tålmodighet i møte med omgivelsene. Vi får også skildret et øyliv der tausheten er rådene, et sted hvor man ikke snakker om selvfølgeligheter, og hvor liv og død passerer i stillhet. Det kan virke som et hardt liv, men romanen får også frem gleden av å være selvberget, og frihetsfølelsen av å leve i et øde paradisi.

1. 4 Disposisjon

Etter dette innledningskapittelet skal jeg si noe om forfatterens intensjon og resepsjonen til de to valgte tekstene. For å presentere forfatterintensjonen skal jeg sammenfatte hva forfatterne selv har sagt om bøkene til media. En slik gjennomgang kan gi interessante opplysninger om tekstens tilblivelse og si noe om hva forfatteren selv vil formidle. For min del kan dette bidra til en grundig og legitim tolkning. Resepsjonen er skrevet som et sammendrag av utvalgte bokmeldinger. Jeg retter søkelys mot tekstenes resepsjon for å legge grunnlag for nyttig teori og for videre arbeid med analyse.

Kapittel 3 er et teorigapittel. Her er økokritisk teori hovedsakelig hentet fra fagbøkene *Ecocriticism* (Garrard, 2012) og *The Environmental Imagination* (Buell, 1995). For å forklare teorien tydeligere, har jeg også anvendt Claudi sitt kapittel om økokritikk i oversiktsverket *Litteraturteori* (2013).

Generelt har økokritisk teori et begrepsapparat som kan brukes til å analysere hvordan en litterær tekst fremstiller natur og menneske og forholdet mellom dem. I denne oppgaven har jeg gjort et utvalg som omfatter begrepene *antroposentrisme*, *økosentrisme*, *pastoral*,

idyllkronotopen og det sublime. Ikke alle disse begrepene er hentet fra økokritikken, noen er også hentet fra andre litteraturteoretiske felt.

Teori om idyllkronotopen settes i sammenheng med stedstenkning i litteraturen. Her er kronotop(tidsted)-teorien til Mikhail Bakhtin (1981) aktuell, da den tar for seg hvordan aspektene tid og sted kommer til syne i en tekst.

I avhandlingen anvender jeg begrepet *miljøorientert tekst*, som ikke må forveksles med *klimalitteratur*. Jeg forstår klimalitteratur ut fra definisjonen til Geraldine Massey og Clare Bradford (2011), som sier at klimalitteratur er litteratur som tematiserer samtidens miljø- og klimautfordringer og som skisserer fremtidige muligheter. En miljøorientert tekst er definert ut i fra Buells fire kriterier.

Med utgangspunkt i kapittel 2 og 3 skal jeg analysere de valgte tekstene. Dette fører til kapittel 4, som utgjør oppgavens analysedel. Analysekapittelet begynner med en vurdering av tekstene opp mot Buell (1995) sine kjennetegn på en miljøorientert tekst, som videre fører meg til tre overordnede tema: hav, natur og menneske.

Kapittel 5 er en sammenfatting av alle kapitlene og en oppsummering av de viktigste funnene i analysen. Her svarer jeg på problemstillingen, samt evaluerer mitt anvendte teorigrunnlag.

Kapittel 6 vil være avsluttende. Her presenterer jeg noen didaktiske refleksjoner.

2. Intensjon og resepsjon

I dette kapittelet vil jeg gi en oversikt over forfatterens intensjon, basert på intervjuer og uttalelser til media, og resepsjonen av bøkene. Resepsjonen av tekstene innebærer her en presentasjon over hvordan bøkene har blitt mottatt og tolket i bokmeldinger fra litteraturkritikere i riksdekkende aviser, samt noen store regionsaviser. Jeg vil også inkludere noen utenlandske bokmeldinger. Utvalget av bokmeldinger er gjort etter gjennomlesning av det som er å finne av bokanmeldelser i aviser, både ved vanlig internettsøk og søk i mediearkivet Atekst. Atekst er et kvalitetssikret research-verktøy som gir tilgang til informasjon som ikke finnes digitalt tilgjengelig andre steder. Arkivet inneholder originalutgaver av riks-, region- og lokalaviser fra hele Skandinavia (Retriever, 2019).

2. 1 *Havboka*

Intensjon Morten Strøksnes

«Det er ikkje berre ein ting eg vil fortelje, det er veldig mange ting» svarer Morten Strøksnes på spørsmål om hva han vil formidle med boka (*Telemarksavisa*, 2015, s. 23). Han prøver å vekke den kjærligheten folk har til havet. Mange har et sterkt forhold til havet, men føler seg kanskje fremmedgjorte for det. Ifølge Strøksnes har nordmenns holdning til havet endret seg – før var det fisken fra havet som var viktig, nå er det olja, og det er «ein mykje meir abstrakt form for rikdom» (*Telemarksavisa*, 2015). I intervjuet sier Strøksnes at det i klimasammenheng er havet som avgjør hvordan det går med oss.

Til *Dag og Tid* sier Strøksnes at han har forsøkt å holde boka fri for polemikk, men at han har gjort et lite unntak for oljeboring. Strøksnes mener det er en dårlig idé å åpne for oljeleting i Lofoten, Vesterålen og Senja, men at teksten ikke skal være et innlegg i den dagsaktuelle debatten. På spørsmålet om boka kanskje skal være «ei litt nostalgisk skildring av eit levevis og ein kultur som i praksis er borte?» svarer han at boka delvis tar opp det inntrykket, og at målet var å formidle en type kunnskap og en type språk som er sterkt utrydningstrua. Strøksnes mener den kunnskapen folk hadde før, bidro til å fortelle om økologiske sammenhenger med havet og været, og at det fikk folk til å se på livet på en annen måten enn i dag (Landro, 2015).

I et intervju med *Morgenbladet* sier Strøksnes at havet fungerer bra som litterært tema fordi det er grenseløst. Han legger til at det bringer deg nye steder, er åpent og mystisk, og at vi har ingen anelse om hva som befinner seg nede på havdypet. Når Strøksnes blir stilt spørsmål om hva havet har gjort med den norske nasjonalkarakteren, svarer han noe av det samme som i intervjuet med *Telemarksavisa*, nemlig at det i de siste 30-40 årene har skjedd noe merkelig «vi lever ennå av havet, men bare gjennom noen abstrakte kraner som henter opp sort gull uti Nordsjøen. I løpet av denne perioden føler mange nordmenn at de er blitt fremmedgjort fra havet. Tror jeg». Videre utdyper han, at selv om nordmenn er mer ute på havet en noen gang, i fritidsbåter, «har vi mistet den selvfølgelige nærheten til havet, en kontakt som går lenger tilbake enn kirkebøkene» (Lien, 2015). Også i dette intervjuet sier Strøksnes at boka er fri for polemikk, men at han i stedet for å debattere gjennom politiske argumenter, forsøker å overbevise ved hjelp av en stemning og vekke folks indre fornuft og følelser. Mot slutten av intervjuet forteller Strøksnes litt om tidsaspektet i boka, at han bevisst veksler mellom mikroskopet og teleskopet, at boka opererer i geologisk tid, med milliarder av år som avstand, men andre ganger i nåtid (Lien, 2015).

Resepsjon

Som vinner av både Brageprisen og Kritikerprisen i 2015 er det ikke tvil om at *Havboka* har falt i god smak hos norske litteraturkritikere og det norske publikum. Hvordan juryene har omtalt boka, kan legge en føring for en overordnet lesning av boka, derfor starter jeg med en oppsummering av jurybegrunnelsene. Begrunnelsen for seieren er nokså lik hos de to juryene. Juryen for Brageprisen skriver at Strøksnes har lyktes med å kombinere kyst-, idé- og litteraturhistorie sammen med poetiske beskrivelser av vann og sjø som minner oss på vårt felles opphav. De mener også at *Havboka* er en spennende historie om jakten på den store fisken, samt en historie om vennskap (Den norske forfatterforening, 2015). Juryen for Kritikerprisen sier boka ligner en god roman, at den tar for seg en historie om det mangfoldige havet, men samtidig presenterer en samtidsfortelling om de store utfordringene havet står overfor. «Havet er fint å se på, men ingen idyll», er en innsikt Kritikerlaget (2016) mener Strøksnes viser gjennom boka. Juryen for Brageprisen og Kritikerprisen begrunner seieren med å understreke verkets litterære kvaliteter, kvaliteter bestående av et poetisk språk og en vekslende fortellerstil, med en tematikk som engasjerer leseren.

Både Kritikerlaget og Den norske forfatterforening trekker frem *Havbokas* tematikk som viktig for dens suksess. Ifølge *Bergens Tidene* sin anmelder Gudmund Skjeldal er *Havboka* på flere måter lik Hemingways *Den gamle mannen og havet*. «Men egentlig er handlinga i denne boka ein bagatell, slik det også er i verkeleg gode romanar», skriver Skjeldal. Han mener den er leseverdig og interessant fordi den tar opp spørsmål om hvem vi, menneskene, egentlig er og hvor vi kommer fra. Havet, som vi opprinnelig kommer fra, får et miljøaspekt ved at Strøksnes flytter blikket fra landjorda og over til havet. Ved å plassere havet i sentrum kan man ikke komme unna dagens klimaspørsmål, ifølge Skjeldal. Det blir trukket frem at Strøksnes skildrer forurensning av havet slik «at det gjer vondt i magen å lesa» (G. Skjeldal, 2015), og anmelderen undrer selv på hva vi skal leve av etter olja. Svaret på dette kommer han med selv – «havet, så klart». Avslutningsvis legger Skjeldal til at teksten får din barndoms fiskeerfaringer til å demre for deg, samtidig som den får frem en stemme som sier: «det er ikkje menneska som er sentrum i universet, eller i framtida til denne kloden» (G. Skjeldal, 2015).

Verdens Gang sin anmelder starter med å fortelle at boka byr på et ujålete og poetisk språk med spennende fiskehistorier og fantastiske naturbeskrivelser (Hovdenakk, 2015). Her blir det også nevnt at boka byr på kunnskap og refleksjon om havet. Kunnskapen og refleksjonen

gjelder tema som havforskningshistorie, evolusjonsteorier, myter og mytologi om havet (Hovdenakk, 2015). Hovdenakk mener boka er et bilde av dagens Nord-Norge, en landsdel med entusiaster, skrønemakere og skriftlærde. Han legger også til en tanke om at muligens flere i den nord-norske befolkningen har noe til felles med fortelleren Morten Strøksnes, nemlig at de jakter på noe uoppnåelig. «Og er lykkelig med det» (Hovdenakk, 2015).

Vårt Land hyller boka for sine litterære virkemidler, og mener innholdet er en «tekstlig Golfstrøm som driver leseren videre». Anmelder Eskild Skjeldal (2015) skriver at jakten på håkjerringa fungerer som et ledemotiv for å utvide vår forståelse av fortid og samtid, og at håkjerringjakta gjør boka spennende. I tillegg mener han Strøksnes skildrer naturen på en direkte måte, slik at naturens uttrykk blir nok i seg selv. Strøksnes viser med dette hvordan havets og naturens virkelighet overgår fiksjonen (E. Skjeldal, 2015). Et litterært virkemiddel som blir trukket frem, er Strøksnes' bruk av besjeling. Hans bruk av besjeling får, ifølge anmelderen omgivelsene til å komme nærmere leseren. Skjeldal mener dette, og andre litterære kvaliteter boken inneholder, gjør språket bedre enn i de fleste samtidige romaner (E. Skjeldal, 2015).

Avisa *Nordlys* sin anmelder Skjalg Fjellheim (2015) starter med å skrive at mellom linjene rommer boka både alvor og humor. Deretter går han videre til å rose boka for dens fremstilling av nordnorsk kysthistorie og Norge som kystnasjon. Han mener Strøksnes beskrivelse av været gjennom de fire årstidene, er et spenningselement. Fjellheim (2015) fornemmer en kjærlighetserklæring til det nordlige Norge i boka: «Historien om Norge som kyst er underkommunisert og delvis helt fraværende. Det er grunnen til at mange av oss nordpå føler oss så fremmedgjorte i møtet med Eidsvoll 1814 og annet storslått nasjonalt patos», og mener med dette Strøksnes åpner for en stor fortelling om Norge som havland.

Gunnar Kagge (2015) skriver i *Aftenposten* at *Havboka* presenterer tanker om menneskets plass, ikke bare på jorden, men også i møte med havet. Ifølge Kagge kan slike bøker fort bli belærende, men at Strøksnes mestrer å flette sammen spenning og kunnskap til en bok som handler om så mye mer enn å fange en fisk. Han skriver at den ikke er tragisk slik som Hemingways *Den gamle mannen og havet*, og ikke like spennende som Melvilles *Moby Dick*, men at det likevel er en interessant bok som betyr noe mer enn det den utgir seg for (Kagge, 2015).

Ifølge *Klassekampens* anmelder Bjørn Fyksen handler boka om konsekvensene av global oppvarming. Håkjerringa blir et bilde på mennesket: øverst på næringskjeden og uten

avgjørende betydning for økosystemet den halvblindt ødelegger. «Livet startet i havet, og uten havet kan det ikke opprettholdes» (Fykse, 2015). Ifølge Fykse er *Havboka* en bok som forsøker å vise hvordan alt henger sammen med alt, hvordan mennesket er avhengig av naturkreftene, samtidig som vi kjemper en nytteløs kamp mot dem. «*Havboka* demonstrerer at mennesket ikke bare er underordnet naturen, men også omsluttet av kulturens forestillinger om den» skriver han (Fykse, 2015). Bokas spenningsmoment, håkjerringjakta, blir en eksistensiell jakt, der interessen rundt om de greier å faktisk fange fisken blir overskygget av refleksjonene over *hvorfor* de jakter på den. Fykse trekker frem Sigmund Freuds begrep *oseanfølelsen* og viser til den følelsen som kan beskrive en «fornemmelse av evigheten og av å være en del av altet», og mener at Strøksnes viser hvordan vi uløselig er knyttet til omgivelsene. Videre går han over til å nevne at han i starten av lesingen ble lei av den maskuline fiskehistorien, men at det inntrykket ga seg etter hvert, da det ble tydelig at håkjerringa fremsto som en litterær figur. Avslutningsvis fastslår han at boka er svært vellykket litteratur med et språk som veksler mellom det presist beskrivende og det poetiske, samt en påminnelse om at det er i «kunsten vi finner mening, ikke på havets bunn» (Fykse, 2015).

Sara Hammer (2015), en annen journalist i *Klassekampen*, mener det ligger en bekymring for havets fremtid mellom linjene. Med overskriften «Det sublime havet» og underoverskriften «Oljeboring og Kapitalisme» skriver hun at skildringene av gamle fiskevær og det rike dyrelivet i havet tolkes som et budskap om at Lofoten og dets tilhørende havområder må vernes for enhver pris (Hammer, 2015). Også kapitalisme- og modernitetskritikk mener Hammer (2015) å finne i *Havboka*, og legger til at boka kan leses som et debattinnlegg om konsekvensene modernisering av fiskeindustrien har ført til.

Som nevnt innledningsvis, har *Havboka* oppnådd internasjonal suksess, og blitt solgt til over 21 land. Dette forklarer Strøksnes sin agent med «det er ganske enkelt en bok som har alt» (Rogne, 2017). Det er en bok om ikke bare er velskrevet, men den formidler også en historie om vennskap, natur og historie. Den fremkaller, ifølge Rogne (2017), en lengsel vi alle har i oss, på tvers av landegrensene.

Shark Drunk er den engelske tittelen på boka. Internasjonale bokanmeldelser kan fortelle noe om hvorfor boka har blitt populær utenfor Norge. I *The New Yorker* sin vurdering av boka, står det at det er tre fascinerende temaer i Strøksnes' historie: «Aasjord, the Greenland shark, and the North Atlantic itself» (Kerr, 2018). Anmelderen konkluderer med at leseren blir sittende igjen med en «delighted mind» og at boka lykkes med å flette historisk skriving og

vitenskapelig språk sammen. (Kerr, 2018). I *The Economist* blir boka hyllet for sin vakre beskrivelse av midnattsola, de majestetiske fjordene og havets skiftende temperament. Men det blir også lagt til at den er:

A homage to the sea and a call to arms to protect the ecosystem that humans treat so abysmally yet rely on so much. He wants people to understand that they did not just come from the sea. They are still part of it—just drops in the ocean.
(*The Economist*, 2018)

The Wall Street Journal trekker frem boka som en fortelling om respekt for fortiden – for de isolerte fiskeværene i Nord-Norge og det harde livet folk levde der (Fort, 2018). En annen avis, *The Guardian*, skriver om dens forførende kraft, hvordan den inneholder beroligende og grublende kvaliteter, og kaller boka en skånsom informativ virkelighetsflukt (Clare, 2018).

Resepsjonen av boka viser at den treffer vidt, og leses på forskjellige måter. Noen leser den som en historie om vennskap, mens andre leser den som en påminnelse om vårt felles opphav. Flere leser den som et innlegg i miljø- og klimadebatten, da spesielt som et forsvar mot oljeutredning i Lofoten-området. Boka blir også forstått som en hyllest til det nordnorske, og som framsnakking av Norge som havland. Det er også flere som trekker frem det romantiske aspektet, og som vender blikket mot vakre naturskildringer og lengselen mot fortiden.

2. 2 *De usynlige*

Intensjon Roy Jacobsen

I et portrettintervju med magasinet *Psykisk Helse* (2013) sier Roy Jacobsen, som i sin barndom bodde seks år på øya Dønna på Helgelandskysten, at *De usynlige* viser kontrasten til dagens virkelighet. Han sier at han selv har sett forholdene i Nord-Norge både utenfra og innenfra, og at han derfor kjenner og forstår det området han skriver om. Når intervjueren spør om menneskene langs kysten hadde et rikt og meningsfylt liv, svarer Jacobsen at selvfølgelig var det meningsfylt:

Tenk på hva de kunne! Nå kan ingen ta vare på seg sjøl hvis det virkelig skjer noe (...)
De hadde nok et like rikt og mangslungent liv den gang. Nå har vi en tendens til å se på dem som pussige og enklere mennesker. Det var de selvfølgelig ikke.
(Thoresen, 2013)

Han får også spørsmål om det er en utfordring å ikke bli sentimental når man skriver om gamle dager. Til dette sier han at det alltid er vanskelig, men at han prøver å unngå det, da han synes nostalgi og sentimentalitet er farlig «det spiller både på falske følelser og betyr en stakkarsliggjøring av personene», og legger til at han skriver om det motsatte «elitearbeidere,

folk med en utrolig kunnskap og med ferdigheter som i dag er gått tapt for de fleste» (Thoresen, 2013).

Når *Klassekampen* nevner for Jacobsen at det er vanskelig å ikke assosiere *De usynlige* med sivilisasjonsfortellingen i *Markens Grøde* og spør om han er inspirert av Hamsun, svarer han at man aldri kommer utenom Hamsun. Han sier han har lånt mye fra ham når det kommer til språk og teknikker, «men Hamsun holder dommedag over skikkelsene sine, det gjør ikke jeg». Videre forteller Jacobsen at han insisterer på at *De usynlige* er en samtidsroman og ikke en historisk roman fordi det ikke er noen tidsmarkører i teksten. Han vil at teksten skal fremme gjenkjennelse og at man skal finne erfaring i den: «Jeg tenker romanen skal være som et akvarium du ser inn i, og tenker at dette var ganske fremmed – samtidig som du kjenner deg igjen i menneskene». Når intervjuer påpeker at det nesten ikke finnes noen som lever som øyfolket på Barrøy lenger, svarer Jacobsen at dagens problem er friheten og mulighetene, at de folkene han skriver om ikke har noe valg. «Alt de foretar seg er fullt og helt et produkt av omgivelsene deres», sier han, og mener samfunnsendringer er årsaken til at folk flyttet, men at det og også var et godt valg, fordi livet var ikke bedre på Barrøy enn i Oslo (Klassekampen, 2013).

Til *Brønnøysunds Avis* sier Jacobsen at vi trenger å skrive mer om folket som bodde på øyer, blant annet fordi de egner seg til klasseanalyse. Fordi de var fattige, men samtidig eiendomsbesittere som skapte enorme verdier som ble fraktet bort. Han forteller at han har levd tett på det livet han beskriver. Både gjennom sine egne erfaringer som yrkesfisker på Helgeland og i Lofoten, og gjennom historier fra sin mor, som vokste opp på Dønna. Journalisten påpeker at karakteren Hans i boka ved flere anledninger sier at en øy ikke går under, og lur på om dette stemmer. Jacobsen svarer at Hans sier til seg selv og dattera at øya ikke kan gå under, som en besvergelse. Han legger deretter til «De lever med hele nervesystemet direkte plantet i naturkreftene, og trenger å fortelle seg selv at de skal overleve» (Milde, 2013).

Resepsjon

Dagbladet kaller *De usynlige* en «rett og slett fantastisk roman» (Krøger, 2013). Anmelderen sier boka er en påminnelse om det harde og umenneskelige livet mange av våre forfedre levde. Her blir romanens handling satt til virkeligheten og fortellingene om de nordnorske familiene som forsøkte å overleve på øyer langs kysten. Fordi de var ofte alene, usynlige for resten av verden. Krøger mener det ikke er en psykologisk skildring av tilværelsen, men en

roman som forteller hvordan det fysiske miljøet påvirker livene, og legger til at Hans Barrøy minner henne om Isak Sellanrå.

Krøger (2013) ser et klasseperspektiv i boka. Hun mener forskjellen mellom fattig og rik kommer til syne når Ingrid tar over to (tidligere rike) barn som har blitt fattige, og hun lurer på «hva gjør en med de rike når de blir fattige?» (Krøger, 2013). Det blir også trukket frem at Jacobsen lykkes, gjennom et presist og poetisk språk, å fortelle en sentimental historie uten å virke melankolsk.

NRK-journalist Marta Norheim (2013) skriver hun trekker assosiasjoner til Ivar Aasens dikt «Nordmannen» fra 1863 og mener Hans Barrøy skildres som den typiske egenrådige og hardtarbeidende nordmannen som føler seg ille tilpass blant storfolk. Norheim mener perspektivet boka tilbyr, skaper en følelse av at *De usynlige* kunne blitt skrevet på 1920-tallet. Skildringene av arbeidsprosesser og levemåter, skaper innlevelse og forståelse. Norheim mener dette fremhever hvor arbeidsomme og sterke øyfolket på den tiden var. Ikke minst vises dette gjennom hvordan de to forlatte rikmannsbarna blir til «dugende» folk etter oppholdet på øya. Videre tolker hun romanens tematikk til å ta opp møte mellom tradisjon og modernitet. Her står Hans Barrøy for tradisjon, en som ikke vil gi opp øya si til det stadig mer moderniserte fastlandet. I denne forstanden blir boka «eit monument over ein levemåte og ein type folk som ikkje lenger finst» (Norheim, 2013). Ved at Jacobsen ikke lar familien Barrøy gå til grunne, men heller viser hvordan man overlever tross motgang, er ifølge Norheim romanen en hyllest til den type folk. Både de folkene som levde for hundre år siden, og de få som fortsatt finnes. Ifølge Norheim er dette takket være Jacobsens store varme i karakterskildringene, og fordi han bruker et språk som får leserens motforestilling til å fordampe (Norheim, 2013). Hun mener romanen indirekte forteller at dagens nordmenn kunne ha godt av å prøve å leve som familien Barrøy, selv om «få av lesarane ville ha halde ut særleg lenge». Dette gjør romanen viktig, da den viser en nær men likevel fjern fortid som kaster et uflatterende lys over vår egen samtid, avslutter Norheim (2013).

I *Dag og Tid* skriver Odd Surén om tryggheten som er å finne på øya: «For på Barrøy er dei etter måten trygge. (...) livet er slitsamt, men dei lir ikkje naud» (Surén, 2013). Suréns bokmelding forteller videre om en spesiell hendelse i romanen, der det kommer en fremmed og skummel mann til øya. Etter dette besøket er trygghetsfølelsen de aldri visste de hadde, borte. Den fremmede stjal noe, kanskje en bit av naiviteten, bemerker Surén seg. Men det som gjør den spennende å lese, er ifølge Surén (2013), Jacobsens skildringer av familiens kamp mot naturkreftene og deres vilje til å kjempe videre. Han vier oppmerksomheten mot

naturpoesien i teksten og trekker en parallell mot Hamsuns *Markens Grøde*. Han mener romanen er en «*Markens Grøde* i havgapet, med stor poesi i det enkle, som ein einsleg vêr i holmgang med driftene sine, isolert på ein holme, eller stormen som brått gjer alt strev til fånyttes» (Surén, 2013).

Klassekampens journalist Tom Egil Hverven (2013) mener romanen er et moderne mesterverk om fattigdom i Norge. Hverven sier at teksten peker både mot vår tid og fremtiden, og han mener den handler om mer enn fattigdom kun i mellomkrigstida (Hverven, 2013). I Hvervens bokmelding, kobles handlingen til dagens Norge. Norge, i likhet med Hans Barrøy, erkjenner ikke naturens begrensninger. Her oppstår spørsmålet om man skal stadig ekspandere eller stoppe opp, mener Hverven. Motsetningene mellom hav og jord blir, ifølge ham, et bilde på gjensidig avhengighet, som nå trues med å bli forrykket. Han legger til «*De usynlige* er en umåtelig rik bok som kan leses på mange flere nivåer enn jeg gjør her» (Hverven, 2013).

«En svart og gjørmete livets sirkel» er tittelen på Bernhard Ellefsens (2013) anmeldelse av *De usynlige*. Her blir romanens fortellerstemme kritisert for å være for tydelig, at den ødelegger for innlevelsen til en svunnen tid. Likevel skriver han at «Ærlige mennesker som dyrker jorden og langsomt erobrer naturen er tilfredsstillende på en grunnleggende og nokså forførende måte» (Ellefsen, 2013), og mener historien er interessant til tross for sine mangler.

I likhet med *Havboka* har også *De usynlige* fått internasjonal oppmerksomhet. Den engelske tittelen er *The Unseen*, og romanen blir av *The Guardian* beskrevet som: «a profound interrogation of freedom and fate» (Jordan, 2017). Det blir fremhevet at familien på Barrøy lever i ett med det havet som både legger grunnlaget for livet og bringer med seg død. Barrøy blir fremstilt som en øy som kan eksistere for alltid, og en øy som bare tilhører de som bor der. Jordan (2017) skriver at romanen undersøker hva som ligger i begrepene frihet og skjebne, samtidig som den portretterer en tapt tid.

Anmelderen i *The Irish Times* skriver at *The Unseen* er en av de beste romanene hun noensinne har lest. Jacobsen viser en skremmende god forståelse av havet og naturen i sin villeste form, og overbeviser leseren om hvordan livet på en øy kan være, skriver Battersby (2016). Romanen faller også i smak hos anmelderen i *Financial Times*. Han kaller det sublim prosa som skildrer et liv i pakt med elementene (Graham, 2017). Det blir også påpekt at *The Unseen* får frem en tidløs stemning der sesonger og generasjoner avløser hverandre «During the warm months they prepare for the winter; the father weakens as his son grows, Life is

about survival and the delicate balance between «animals and land and people and sea» (Graham, 2017).

Resepsjonen av *De usynlige* forteller oss at romanen oppfattes på ulike måter. Det trekkes frem tolkninger som setter fokus på dens historiske aspekt, der teksten er et bilde på Norges fattige fortid. Flere kritikere ser på verkets samfunnskritiske trekk, der tanken om stadig utvikling og fremskritt blir satt under debatt. Den blir sammenlignet med *Markens Grøde*, og flere understreker dens vakre fremstilling av naturen. Flere påpeker også at teksten får frem en forestilling av å leve i ett med naturen, og trekker frem at den skildrer en tilværelse som følger naturens rytme.

2. 3 Hva viser resepsjonen?

Hva kan gjennomgangen av bokmeldingene fortelle om tekstene, og hva kan brukes videre i en økokritisk analyse?

Slik jeg forstår resepsjonen, viser den at begge bøkene kan bli oppfattet som naturorienterte og samfunnskritiske. *De usynlige* fordi teksten tar opp mennesker som lever av naturen og som befinner seg møtepunktet mellom tradisjon og modernisering. *Havboka* fordi den oppfordrer mennesker til å ta vare på havet som har gitt oss så mye rikdom og glede. Oppsummert er kan dette fortelle at bøkene, på forskjellige måter, tematiserer forholdet mellom hav, natur og menneske.

3. Teori

I denne delen presenterer jeg økokritikken som litteraturteoretisk retning og de begrepene jeg mener er relevante i en økokritisk lesning av de valgte verkene. Funnene fra omtalen av intensjonen og resepsjon peker mot at begge handler om forholdet mellom hav, menneske og natur. Blant annet kan teori om antroposentrisme, økosentrisme, pastoral, Bakhtins idyllkronotop og Kants definisjon av «det sublimе» være nyttig for å undersøke dette. Etter en introduksjon av økokritikken som fagfelt, skal jeg greie ut om de nevnte begrepene. Deretter skriver jeg om Buells kriterier for en miljøorientert tekst, og skisserer hvilket forestillingspotensial slike tekster kan inneha.

3. 1 Hva er økokritikk?

Økokritikken er en gren innenfor litteraturvitenskapen, hvor hovedfokuset er «the study of the relationship between literature and the physical environment» (Glotfelty, 1996, s. xviii).

Denne definisjonen er mye brukt og ble først presentert av Cheryll Glotfelty i boka *The*

Ecocriticism Reader fra 1996. Som litteraturvitenskap tidfestes retningen gjerne til 1990-tallet, men ifølge Glotfelty ble termen økokritikk først brukt av William Rueckert i 1978. I løpet av 1980-tallet utviklet det seg til et samlet felt innenfor litteraturvitenskapen, og de første teoretiske verkene ble publisert i løpet av 1990-tallet. Blant de mest innflytelsesrike finner vi Jonathan Bates *Romantic Ecology* (1991), Lawrence Buells *The Environmental Imagination* (1995) og tidligere nevnte Cheryll Glotfelty og Harald Frooms antologi *The Ecocriticism Reader*.

Siden økokritikkens begynnelse, har den utviklet seg i ulike retninger, og selve navnet står i dag som en samlebetegnelse på flere kulturelle retninger. Den første bevegelsen startet i USA og England. Amerikanske Lawrence Buell skriver at i økokritikkens oppstart studerte man gjerne kulturens effekt på naturen og plasserte naturen i en overordnet posisjon i forhold til det kulturelle (Buell, 1995, s. 4). I England sto Jonathan Bate i spissen og fremsnakket 1800-tallets romantiske diktning, da gjerne med fokus på pastoralens plass i den uberørte naturen. Bate argumenterte for en «grønn» og idyllisert lesning av de romantiske verkene. Han mente at verkene inneholdt en miljømessig bevissthet, noe som ble møtt med motstand fra den konservative kretsen, som argumenterte for at den romantiske diktningen ikke hadde noe økologisk standpunkt. Kritikken kom også fra marxistisk hold, der det ble hevdet at pastoraldiktningen forsøkte å overskygge de sosiale og økonomiske problemene menneskene sto overfor. Bate kommenterte dette ved å svare at romantikkens ideologi hverken er rød eller blå, men grønn, og forklarte at økokritikken ikke kan forstås ut fra et politisk ståsted, men at den heller må bli sett i lys av de globale miljøutfordringene (Bate, 1991, s. 5-9).

Den andre retningen utviklet seg rundt slutten av 1990-tallet, og åpnet for flere innfallsvinkler enn den første. Det er denne retningen jeg vil forholde meg til i analysen. Her ser en på alle slags omgivelser som i en eller annen forstand har med natur å gjøre, ikke bare den romantiske villmarken eller det pastorale, men også bylandskaper og deres tilhørighet til naturlandskapene. Tema som stedsfølelse, naturlandskap og geopolitiske forestillinger er viktige i denne andre bølgen. Det urbane landskapet er her like interessant som det naturlige landskapet, og det åpner for økokritiske tolkninger også av tekster som ikke først og fremst handler om natur og miljø (Garrard, 2012, s. 5). Her kunne man også se en diskursanalytisk tilnærming til litteraturen. Feltet ble mer komplekst. Tore Rem skriver i 1998, inspirert av den franske poststrukturalisten Michel Foucault:

Foucault har satt søkelyset på hvordan sosial makt opererer via et hierarki av privilegerte talere. Visse talere høyt oppe i dette hierarkiet blir tatt alvorlig, mens det

samme system tradisjonelt ekskluderer kvinner, barn, fanger og gale. Et lignende argument kan overføres til den tause naturen. En litteratur som ikke gir stemme til naturen, vitner om et samfunn som ikke tar naturen på alvor. (Rem, 1998, s. 132)

Med dette rammeverket blir det mulig å analysere et gitt samfunns holdning og oppfatninger av naturen ut fra dets litterære tekster. Den tause naturen blir her et begrep som styres av historiens og kulturens oppfatning av den. Dermed blir denne andre retningen av økokritikken, som fortsatt er gjeldene i dag, en tilnærming som undersøker hvordan mennesket forstår seg selv i forhold til naturen (Claudi, 2013, s. 246).

Både den første retningen orientert mot den uberørte naturen, og den andre mer helhetlige tilnærmingen til økokritikk, må sees i sammenheng med fremveksten av ulike miljøbevegelser og et økende klimaengasjement. Miljøproblemer ble i løpet av 1980-tallet et stadig større diskusjonsemne, og dermed også et viktig tema innenfor naturvitenskapelige disipliner. Litteraturvitenskapen fulgte etter, og innen 1993, hadde økokritikk etablert seg som en anerkjent litterær retning. (Glutfelty, 1996, s. xvii).

Økokritikk kan dermed sies å være utsprunget av miljøbevegelsen. Dette kommer også frem i økokritikkens ønske om å påvirke. I likhet med feministisk og marxistisk litteraturteori, søker også økokritikken forandring. Denne tanken bygger på premisset om at mennesket blir formet av litteraturens fremstilling av natur og kultur. En økokritisk tilnærming kan avdekke og problematisere hvilke holdninger til naturen som fremstilles i et gitt verk (Claudi, 2013, s. 246)

3. 2 Økokritikk i Norge

Tore Rem var en av de første som introduserte økokritikken i Norge. I tidsskriftet *Samtiden* (1998) skriver han om økokritikken som litterær retning og dens idémessige grunnlag. Her argumenterer han for at norske forfattere har en sterk tradisjon for naturskriving, og at den økokritiske retningen kan avdekke «mange interessante kunstneriske analyser av menneskekulturens forhold til naturen» (Rem, 1998, s. 133). Etter den tid har Norge hatt flere økokritiske forskningsprosjekter, og det er mye som tyder på at feltet er i vekst. Blant annet skrev Henning Fjørtoft i 2011 den første økokritiske doktoravhandlingen «Jordsanger. Økokritiske tolkninger av Inger Christensens lange dikt». Espen Stueland bidro til den økokritiske debatten med boka *700-årsflommen. 13 innlegg om klimaendringer, poesi og politikk* i 2015. Litteraturprofessor Henning Howlid Wærp ga i 2018 ut boka *Hele livet en vandrer i naturen*, en samling av økokritiske analyser i Knut Hamsuns forfatterskap. I tillegg kan jeg nevne forskningsprosjektet til Høgskulen på Vestlandet: «Nature in Children's

Literature and Culture» som startet i 2013. De har som mål å «studere ulike måter natur er representert på i barne- og ungdomslitteraturen og å undersøke om (og hvordan) barn og unges miljø- og klimaoppmerksomhet påvirkes av møtet med ulike representasjoner av natur i litteraturen» (Høgskulen på Vestlandet, 2018). De har også bidratt til volumet *Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures. Nordic Dialogues* (2018), som er en samling med økokritiske bidrag i studiet av nordisk barne- og ungdomslitteratur.

3. 3 Begrepsavklaring

Nå har jeg presentert en oversikt av økokritikken som litterært felt, litt om dens historie, og lagt frem et utvalg av økokritisk forskning i Norge. I denne delen skal jeg greie ut om de teoretiske begrepene jeg mener kan brukes for å analysere *Havboka* og *De usynlige*.

Begrepene *antroposentrisme*, *økosentrisme*, *pastoral* og *idyllkronotopen* er ikke forbeholdt økokritikken, men de er nærliggende å ta med i økokritisk forskning da de sier noe om litteraturens fremstilling av forholdet mellom menneske og natur.

For å gjøre en dekkende analyse av verkene, trengs det flere litteraturteoretiske begreper enn de økokritiske. Forfatterrintensjonen og resepsjonen viste at havet og mennesker i møte med havet er en sentral del av begge verkene. Under «det sublime havet» nevner jeg litteraturteori som kan si noe om havskildringer i tekster.

3. 3. 1 Antroposentrisme og økosentrisme

Antropocen, menneskets tidsalder, er foreslått som navn på det geologiske tidsavsnittet vi nå befinner oss i (Svendsen, 2015). Navet er satt sammen av «antropo» som betyr menneske, og «cen» som betyr ny. Forklaringen på navnet ligger i at mennesket har blitt så dominerende i sin ferdsel på jorda, at det vil være spor etter oss i det geologiske arkivet. Dette blant annet på grunn av utslipp av drivhusgasser, utryddelse av dyrearter og endringer av jordoverflaten (Svendsen, 2015).

I økokritisk teori er begrepet antropocen blitt brukt i videre forstand. Her blir det brukt mer helhetlig, om alle forhold påvirket av klimaforandringer (Clark, 2011). I økokritisk sammenheng kan vi snakke om antroposentrisme. Begrepet kan forklare en holdning som setter mennesket i sentrum, og som prioriterer menneskets ønsker og verdi over alle andre hensyn (Claudi, 2013, s. 248). Litteraturen blir her avgjørende, fordi den kreativt kan tilskynde at vi beveger oss bort fra en antroposentrisk (menneskesentrert) mentalitet til en mer økosentrert (natursentrert) tankegang (Mortensen, 2013, s. 285). Ifølge Claudis (2013, s. 248) innebærer økosentrisme at verdi vurderes ut fra et helhetlig økologisk perspektiv, slik at

menneskelige interesser ikke står over andre interesser, i hvert fall ikke ut over det som gjelder menneskets primære behov.

Et annet begrep innen antroposentrisme, er dualisme. Ordet bygger på ideen om at det, innenfor et område, finnes to grunnleggende og forskjellige typer ting eller krefter som står i motsetning til hverandre. For økokritikken ligger fokuset på vestens dualistiske natursyn (Mortensen, 2013, s. 258). Dette ble relevant da flere økokritikere kom med kritikk av vestlig modernitet. Etter inspirasjon fra blant annet den filosofiske retningen dypøkologi, koblet de miljøkrise til vestens levesett, som de hevder styres av samfunnets dualistiske verden- og natursyn (Mortensen, 2013, s. 285). Dypøkologiens hovedmål er å utfordre vestens tradisjonelle tankemodeller, og foreslå miljøetiske alternativ til disse modellene. Et dualistisk natursyn, i likhet med et antroposentrisk, setter mennesket som adskilt fra naturen, der mennesket står over naturen i verdi (Claudi, 2013, s. 247). Ifølge Claudi, er dette menneske- og natursynet et kroneksempel på hvordan kulturen påvirker naturen:

Menneskets kulturelt skapte forståelse av seg selv og sin egen posisjon legger rammene for dets forhold til naturen, rammer som ville vært annerledes om vi for eksempel hadde betraktet oss selv først og fremst som del av naturen, ikke primært adskilt fra og overordnet den. (Claudi, 2013, s. 247)

Et dualistisk verdenssyn har eksistert i vestlig kultur siden antikkens Hellas. Tankegangen fikk økt gyldighet i løpet av 1700-tallets opplysningstid, mye fordi det da var sterkt fokus på rasjonell tenkning (Claudi, 2013, s. 247). Fordi vestens iboende dualistiske natursyn er så åpenbart, kan det danne grunnlag for en økokritisk analyse. En slik teoretisk innfallsvinkel kan blant annet være med på å forklare hvorfor mennesker fremstiller naturen slik de gjør (Claudi, 2013, s. 247).

3. 3. 2 Pastoralen

Et mye anvendt begrep i økokritisk faglitteratur er «pastoralen». Terry Gifford (1999) skriver i boka *Pastoral* at begrepet hovedsakelig forstås på tre ulike måter. Den første er den tradisjonelle, historiske betydningen som startet i antikkens hyrdediktning, videreutviklet seg i dramaet og som nå også er å kjenne igjen i romaner. Her gjenkjennes pastoralen ved bruk av gjeter-motivet og et idyllisert liv på landet med nærkontakt til natur (Gifford, 1999, s. 1). Den andre bruken av pastoralbegrepet er mer generell og refererer til «any literature that describes the country with an implicit or explicit contrast to the urban» (Gifford, 1999, s. 2). I denne forståelsen kan hvilken som helst natur som står i kontrast til det urbane, regnes som pastoral, for eksempel kan et dikt som handler om et tre i en by være kvalifisert. Her er begrepet assosiert med en feirende holdning til alt som er «natur». Den tredje måten Gifford mener

begrepet blir brukt, er knyttet til en kritisk forståelse av det. Her kan pastoral brukes som kritikk av idyllisering av et landlig og «naturlig» liv. For eksempel kan det brukes for å kritisere en fremstilling av gårdslivet som idyllisk, uten å ta hensyn til at noen arbeider hardt og mest sannsynlig med lav inntekt for å opprettholde gården. Gifford sier dette er en skeptisk bruk av begrepet: «implying that the pastoral vision is too simplified and thus an idealisation of the reality of life in the country» (s. 2).

Jeg vil hovedsakelig forholde meg til Greg Garrard sin videreføring av pastoralbegrepet. I boka *Ecocriticism* trekker han frem «large-scale metaphors» eller troper, som han mener er relevante for den pågående miljødebatten (Garrard, 2012, s. 8). En trope i litteraturen kan være et gjenkjennelig mønster, eller et felles motiv som går igjen i litterære verk. I Garrard sin forståelse er disse tropene forestillinger om natur som har blitt reproduisert og produsert både i litteraturen, og i bredere sosial og kulturell kontekst. Listen til Garrard omfatter tropene: forurensning, pastoralen, villmarken, apokalypsen, dyr og kloden.

Ifølge Garrard (2012) er pastoral-tropen den mest grunnleggende i vestlig kultur. Han skriver at pastoral-tropen, helt siden romantikkens poetiske reaksjon på den industrielle revolusjon, er brukt til å sette ord på menneskets syn på naturen (s. 37). For å forklare ordet «pastoral» refererer han til Terry Giffords generalisering, om at det er all litteratur som beskriver naturen med en implisitt eller eksplisitt kontrast til det urbane. Garrard støtter seg til Giffords tredje bruksmåte, der han mener pastorale verk kan gjenkjennes ved at de idealiserer det rurale, og der arbeid og vanskeligheter blir overskygget av idyll. Grunnleggende for pastoralbegrepet til Garrard, er tanken om naturen som stabil motpart til menneskeskapte endringer. Den pastorale naturfremstillingen skaper et bilde av naturen som harmonisk og i balanse, som blir forringet, og i ytterste konsekvens ødelagt på grunn av menneskelige inngrep (Garrard, 2012, s. 63).

3. 3. 3 Sted og idyllkronotopen

Fremstillingen av *stedet* eller litteraturens setting, er et sentralt undersøkelsesobjekt for økokritikken. Tidligere har settingen først og fremst vært sett på som bakgrunn for menneskelig drama (Wærp, 2018; Tygstrup, 1999; Greve, 1998). Ved en stedsfokusert tilnærming, kan fokuset flyttes til naturen som er knyttet til setting. Dette vil være et viktig anliggende i denne oppgaven. For å gå teoretisk inn på dette, skal jeg først og fremst anvende meg av litteraturteori fra Mikhail Bakhtin. Disse teoretikerne vil bli supplert med Per Thomas Andersen og Fredrik Tygstrup tanker om stedets betydning for litteraturen.

Helt siden Mikhail Bakhtins teoretiske verk ble kjent for den vestlige verden på 1970- og 80-tallet, har hans tanker og begreper hatt betydelig innvirkning på de humanistiske vitenskapene (Bemong og Borghart, 2010, s. 3). Bakhtin har blant annet en lengere studie der han tar for seg romansjangerens forhold til tiden og stedet. Som en videreføring av den russiske formalismens tilnærming til teksten, der det var viktig å identifisere grunnleggende mønstre i litteraturen, forsøkte Bakhtin å etablere et system for å kategorisere litterære tekster med utgangspunkt i tekstens plott (Claudi, 2013, s. 55). I denne sammenhengen oppstår begrepet *kronotop*. I kapitlet «Bakhtinian road to ecological insight» fra den tidligere nevnte antologien *The Ecocriticism Reader*, skriver Michael McDowell (1996, s. 376) at kronotopbegrepet åpner for en teori som utforsker landskapet som er knyttet opp mot handlingen i litterære verk.

Ordet kronotop er inspirert fra Einsteins relativitetsteori og er en sammenstilling av de greske ordene *khronos* og *topos*, henholdsvis «tid» og «sted» på norsk. En enkel forklaring av begrepet er at det skal systematisere møtet mellom tid og sted i en tekst. I Bakhtins essay «Forms of time and chronotope in the novel» står det at begrepet skal være behjelpelig for å forene tid- og stedskjennetegn i «en meningsfull og konkret helhet» (Bakhtin, 1981, s. 14).

Bakhtins antagelse var at en skjønnlitterær tekst er konstruert av spesifikke, sjangeravgjørende kronotoper. De ulike romansjangre, som han mente kunne bestemmes ut fra hvordan de framstilte forholdet mellom tid/sted, blir presentert ut fra ulike hovedkronotoper. Bakhtin benevner blant annet romansjangeren fra den greske antikken. Han kaller denne kronotopen for «den greske antikkens kronotop». Den kjennetegnes av en «eventyrtid». Her dannes plottet av en kjærlighetshistorie, karakterene lever og handler upåvirket av tiden, og helten og heltinnen er passive og uforanderlige (Bakhtin, 1981, s. 110).

Den kronotopen som oftest blir nevnt i sammenheng med økokritisk teori, er en annen av Bakhtins hovedkronotoper, nemlig den som handler om idyll. Bakhtin skriver at idyllkronotopen blir gjenkjent ved at teksten fremstiller en enhet i tid og sted. Tekstens handling skal være tilknyttet et utvalg basale hendelser, som kjærlighet, fødsler, død, ekteskap, arbeid, mat og drikke. Kronotopen skal også fremstille en samhörighet mellom menneske og natur (Bakhtin, 1981, s. 225).

I idyllkronotopen finnes det et spesielt forhold mellom tid og sted, der stedet er avgjørende for tekstens handling. Stedet er familiært, og omgivelsene og naturen oppleves som trygge og vante. Stedet utgjør et slags mikrounivers, og det idylliske livet og hendelsene er i stor grad

separert fra omverdenen. I det avgrensede området idyllen foregår, oppstår det også en slags tanke om at gjennom videreføring av generasjoner kan stedet potensielt eksistere for alltid:

The unity of place brings together and even fuses the cradle and the grave (the same little corner, the same earth), and brings together as well childhood and old age (...) the life of various generations who had also lived in that same place, under the same conditions, and who had seen the same things. (Bakhtin, 1981, s. 225)

Følelsen av tilknytning til et spesielt sted, og stedes fortsettelse gjennom generasjoner, svekker ifølge Bakhtin tidsfokuseringen og grensene tiden bringer med seg. Stedstilhørigheten eller «unity of place», visker ut eller overskygger hendelser som liv og død, fordi stedet hele tiden forblir det samme, bare bebodd av nye generasjoner. På denne måten blir tiden og stedet fremstilt som syklisk, men samtidig konstant (1981, s. 225).

Idyllens kronotop finnes ifølge Bakhtin (1981) i ulike former, ofte kombinert med andre kronotoper. En av de vanligste kombinasjonsformene oppgir han som jordbruksidyllen. Her blir idyllen fremstilt gjennom arbeid med jorda. Forholdet mellom menneske og natur kommer godt til syne i jordbruksidyllen. Forbindelsen mellom menneske og natur i jordbruksidyllen er ofte reell, og ikke nødvendigvis presentert metaforisk. Forholdet mellom natur og menneskets arbeid med jorda, er ifølge Bakhtin nært knyttet til stedet, hvor tanken er at sted, natur og menneske går sammen i en idyllisk tilværelse (1981, s. 226).

Frederik Tygstrup skriver i sin artikkel «Det litterære rum» (1999) om hvordan rommet eller stedet i litteraturen blir synlig gjennom å se på handlingen og dens sammenheng og plassering i rommet. Som Tygstrup selv presiserer i artikkelen, må både tekstens tid og rom forstås som organisasjonsprinsipper i språket, og ikke som faktiske tid- og romforhold (s. 38). Ved å se på den metaforen rommet kan utgjøre, har Tygstrup i likhet med Bakhtin en hypotese om at litterære tekster kan fremstille steder og rom på en måte som er særegen for den litterære sjanger.

Ifølge Tygstrup kan rom- og stedfokuseringen avsløre tekstens fremstilling av blant annet natursyn (Tygstrup, 1999, s. 39). Han mener man kan anvende forskjellige innfallsvinkler og problemstillinger til det litterære rommet, og at det derfor er et nyttig teoretisk verktøy (s. 39). Dette er også Linda Nesby (2008) inne på i doktorgradsavhandling «En analyse av Knut Hamsuns romaner *Pan*, *Markens Grøde* og *Landstrykere* med utgangspunkt i kronotopbegrepet», der hun skriver at nyere litteraturvitenskap har problematisert et lineært tidsperspektiv. Hun mener Bakhtins tanker om kronotopbegrepet fremstår som en alternativ måte å betrakte tidsfremstillingen i tekster på, da han insisterer på et gjensidig

avhengighetsforhold mellom tid og sted, som bryter med fremstillingen av den lineære tiden (Nesby, 2008, s. 21).

Ved å fokusere på kronotopen i et verk, kan man enklere presisere tidsaspektene i en fortelling. Når tidsaspektet er klargjort, blir det også enklere å være oppmerksom på selve stedet. Ifølge Per Thomas Andersen (2006) er det mange grunner til å rette søkelyset mot steder i litteraturen. Han skriver om sosiolog Ulrich Becks teori om en «den andre fasen i moderniteten» (Beck, 1986, referert i Andersen, 2006, s. 11). Den nye eller andre fasen i moderniteten kom tydelig frem i mellomkrigstiden og forklares blant annet med framveksten av økologiske kriser, individualisering, globalisering, og en reduksjon av kjernefamiliens betydning og en fornyelse av klassesamfunnets strukturer (Andersen, 2006). Ved overgangen fra den første til den andre fasen, blir stedet spesielt viktig for individet. Både stedet som hjem, fravær av hjemsted, og i forstand av eksistensielle stedskriser. Følelsen av å høre til flere steder samtidig eller å finne et sted som var ens eget, ble sentrale motiver i mange norske litterære verk. Her trekker Andersen (2006) frem stedet Sellanrå i *Markens Grøde* (1917) som et eksempel på et typisk litterært hjemsted. Stedet der Isak slår seg ned og dyrker jorden, blir et sted man kan sammenligne med et landlig paradisi, der alle andre steder, spesielt storbyen, er oppfattet som rivaler som kan ødelegge idyllen. Den monogame plass-ideologien har ifølge Andersen (2006) sammenheng med at mellomkrigstidens hjemstedsforestilling var under trussel av modernisering og utvikling (s. 23).

3. 3. 4 Det sublime havet

I kapittelet «Havet som symbol og realitet» i antologien *Nordsjøen i norsk litteratur* skriver Jørgen Sejersted (2015) at havet i litteratur ofte blir skildret som endeløst. «Det grenseløse peker mot det uendelige, havet beskrives som endeløst både i flate og i dybde, men også i tid, som det uforanderlige, det evig gjentakende, gjerne illustrert med bølgenes repetitive bevegelse», hevder Sejersted (2015, s. 191). Han mener slike havskildringer kan knyttes opp mot Kants beskrivelse av følelsen av «det sublime», som nettopp er «a representation of limitlessness, yet with a super-added form of its totality» (Kant, 1790, referert i Sejersted, 2015, s. 191). Havet i seg selv er ikke sublimt, men det kan skape et utgangspunkt for en sublim opplevelse. Ifølge Kant (referert i Sejersted, s. 192) kan den estetiske opplevelsen av det sublime oppstå i ambivalensen mellom å oppleve havet som utrygt og overveldende, og tryggheten ved å begrepsfeste kaoset og kjenne triumfen ved å kontrollere det farlige. I likhet med hvordan man kan oppfatte stjernehimmelen som sublim i sin endeløshet og

meningsløshet i møte med mennesket, er havet først av estetisk opplevelse hvis man legger bort synet om havet som relevant og nyttig for mennesket.

I dag er det derimot mye som tyder på at den rene, sublimе oppfattelsen av havet, har blitt en klisjé, ifølge Sejersted (2015). Havfremstillingen i nåtidens tekster blir som regel preget av det kulturbestemte. Den rene, sublimе fremstillingen har gått tapt for konkrete beskrivelser av havet som redskap for menneskelig livsførsel. I den konkrete skildringen ligger også ofte en geografisk tilnærming til havet, som igjen står i veien for vår estetiske dom av det sublimе. I mange litterære havskildringer er det vanlig med sublimе beskrivelser som blir invadert av det konkrete havet. Sejersted bruker *Garman & Worse* av Kielland som eksempel, der havet, i dette tilfellet Nordsjøen, både blir skildret som evigvarende og abstrakt, men den har også en konkret og geografisk fremstilling (2015, s. 194).

3. 4 Miljøorienterte tekster

Som nevnt, fokuserer gjerne økokritikken på å analysere forholdet mellom natur og menneske. Økokritikere har dermed vært interessert i å undersøke tekster der menneskets forhold til naturen tematiseres i særlig grad. Slik litteratur kan refereres til som en miljøorientert tekst. Som nevnt i innledningen har Lawrence Buell (1995) definert fire kriterier som han mener kan gradere i hvilken grad en tekst er miljøorientert:

1. Naturen skal være til stede som mer enn bakteppe for handlingen.
2. Mennesket har ingen verdimesig forrang i forhold til andre levende vesen innenfor tekstens univers.
3. Menneskets ansvarlighet for miljøet er en del av tekstens etiske horisont.
4. Teksten formidler en forståelse av det fysiske miljøet som prosess mer enn som et statisk system. (Buell, 1995, s. 7-8, oversatt av Birkeland, 2017, s. 3)

Det første punktet betyr at naturen og fremstillingen av naturen må være noe mer enn kun setting for fortellingen. Som et eksempel trekker Buell (1995) frem Edward Forsters roman *Passage to India*, der forfatteren fremstiller naturen som egen kunstform, med egen oppførsel og egne følelser. Det andre kriteriet sier teksten må vise et økosentrisk verdisyn, noe Buell eksemplifiserer med å vise til Walt Whitmans dikt «Out of the Cradle Endlessly Rocking». Diktet handler om en gutt som viser empati med en fugl som er lei seg. Fuglen får gjennom diktet fortelle sin egen historie, og den har sitt eget habitat og mening med tilværelsen. Ifølge Birkeland (2017) er Buells andre krav det som er vanskeligst å innfri, fordi det står så sterkt imot den iboende oppfatningen av forholdet mellom menneske og dyr, der mennesker er tillagt høyere verdi enn dyr. Det tredje kriteriet beskriver Buell ved å trekk frem Williams Wordsworths dikt «Nutting». Diktets jeg-person forklarer angrende hvordan han tidligere har

behandlet naturen urettferdig. Det fjerde og siste kriteriet blir beskrevet med henvisning til boken *Pioneers* av James Fenimore Cooper. Denne historiske romanen fremstiller hvordan et område utvikler seg fra å være villmark til å bli en by (Buell, 1995, s. 7-8).

Claudi (2013) skriver at Buells kriterier kan anvendes for å si noe om tekstens miljømessige orientering. Et verk kan på denne måten graderes ut i fra hvor stor grad det artikulerer det ikke-menneskelige miljøet, og vise til hvordan teksten kan leses i et økokritisk perspektiv (2013, s. 249).

Buells kriterier kan være begrensende for økokritikkens omfang, da kriteriene kan fremstå som vanskelige å oppfylle. Dette tar Buell selv høyde for i boka *The Future of Environmental Criticism* fra 2005. Der skriver han:

Once I thought it helpful to try to specify a subspecies of "environmental text" now it seems to me more productive to think inclusively of environmentally as a property of any text - to maintain that all human artifacts bear such traces, and several stages: in the composition, the embodiment, and the reception. (Buell, 2005, s. 25)

Han hevder her at alle tekster kan være miljøorienterte. Miljø og natur må sees som en del av en større sammenheng som kan finnes på flere plan, blant annet i tekstens handling, struktur og resepsjon. Selv om Buell kritiserer sine egne kriterier, og selv om vi har gått med på at alle tekster kan leses økokritisk, vil disse kriteriene være et nyttig utgangspunkt for å vurdere i hvilken grad og på hvilken måte en tekst er miljøorientert.

3. 5 Miljøorienterte teksters forestillingspotensial

Skjønnlitteratur innehar et forestillingspotensial og kan i kraft av det påvirke hvordan vi tenker om og forholder oss til natur (Garrard, 2012, s.203; Goga, 2018, s. 353; Mehnert, 2016, s. 8). Buell skriver også om dette, og mener at dagens mennesker trenger en ny måte å forestille seg natur og klimakrise:

If, as environmental philosophers contend, western metaphysics and ethics need revision before we can address today`s environmental problems, then environmental crisis involves a crisis of the imagination the amelioration of which depends on finding better ways of imagining nature and humanity`s relation to it. (Buell, 1995, s. 2)

Buells (1995) forskning handler i bunn og grunn om hvordan litteraturen kan bidra til en mer økosentrisk måte å leve på. Han mener man må se på naturens fremstilling i vestlige historiske og kulturelle produkter, for å kunne avdekke hvilken påvirkning dette har på vår forståelse av klima- og miljøkrise. Den kunnskapen miljøorienterte tekster kan gi, er knyttet til den miljømessige forestillingsevnen. Tekstene kan gi leseren en forståelse av at verden er i

en klima- og miljøkrise, og fortelle at man som menneske har en etisk forpliktelse til å foreta seg noe. For Buell (1995) handler det om menneskets etiske tankesett, og at bildene og fortellingene fra litteratur kan føre til at man reflekter mer over menneskeskapte klimaendringer.

Dette skriver også Gregers Andersen (2014) om i artikkelen «Klimakrise i litteraturen». Han mener litteraturens imaginative potensialet ligger i at den viser forskjellige handlingsmuligheter. Andersen mener litteraturen kan la fantasien eksperimentere rundt ulike alternativer for levemåter i en verden preget av klimaforandringer (Andersen, 2014, s. 111).

3. 6 Metode: Fra teori til analyse

Kapitlet om intensjon og resepsjon gjør rede for hvordan tekstene kan leses og har blitt lest. Spørsmålet nå, herifra og ut, blir hvorvidt og på hvilken måte økokritisk teori kan få tekstene ytterligere i tale. I det kommende kapitlet (4) presenterer jeg min økokritiske lesing av *Havboka* og *De usynlige*.

Lesebrillene henter jeg fra økokritikken, da jeg vender blikket mot tekstens fremstilling av naturen og menneskets forhold til naturen. Lesingen vil være en undersøkelse i både tekstene som autonome størrelser og tekstene som en del av en større helhet. Det overordnede målet er å undersøke hvordan tekstene kan leses i et økokritisk perspektiv. Det avdekker hvilken holdning teksten har til naturen og det ikke-menneskelige. Når jeg skal gjøre nærmere greie for dette, vil jeg starte med å analysere tekstene på grunnlag av Buells (1995) kriterier.

4. Analyse

Denne analysen har fire deler. Først skal jeg undersøke hvorvidt *Havboka* og *De usynlige* kan være miljøorienterte tekster ut fra Buells (1995) fire kriterier.

I andre del går jeg gjennom hvordan havet som motiv og tema kommer til syne i tekstene.

I tredje del skal jeg undersøke hvordan naturen og landskapet presenteres i verkene, her ser jeg blant annet på hvordan naturen som sted virker inn på tidsaspektet og hvordan naturskildringene kan si noe om hvordan menneskene forholder seg til naturen.

Og i fjerde og siste del presenterer jeg menneskenes rolle i tekstene og ser på forholdet mellom tradisjon og utvikling, som blant annet kan kobles mot dagens debatt om å oljeutvinning i Norskehavet.

Målet med første del av analysen er å finne ut hvor langt jeg kommer med Buells kriterier og avdekke hva mer som mangler for en dekkende økokritisk analyse av *Havboka* og *De usynlige*. Buell sine kriterier for en miljøorientert tekst er som tidligere nevnt: 1. Naturen skal være til stede som mer enn bakteppe for handlingen; 2. Mennesket har ingen verdimeessig forrang i forhold til andre levende vesen innenfor tekstens univers; 3. Menneskets ansvarlighet for miljøet er en del av tekstens etiske horisont; 4. Teksten formidler en forståelse av det fysiske miljøet som prosess mer enn som et statisk system (Buell, 1995, s. 7-8). En analyse av disse punktene vil forhåpentligvis kunne si noe om hvilke forestillinger om menneskets forhold til naturen som kommer fram i teksten.

4. 1 *Havboka* som miljøorientert tekst

Her vil jeg starte med å se på hvorvidt *Havboka* kan være en miljøorientert tekst og finne ut hva som kan danne grunnlag for videre analyse.

Det første kriteriet Buell (1995, s. 7-8) legger til grunn for en miljøtekst er at naturen skal fungere som noe mer enn bakteppe for handlingen. Begrepet natur i dette kriteriet forstår jeg som alt som ikke er menneskeskapt. *Havboka*, forsøker å vekke den kjærligheten mange har til havet, sier Morten Strøksnes i et intervju (*Telemarksavisa*, 2015). Dette må man kunne si han har lyktes med, mye fordi han flytter blikket vekk fra mennesket og fokuserer på havet og landskapet i nærheten av havet. Havet blir gjennom skildringer, fortellinger og særlig gjennom håkjerringjakta, løftet fram som en slags hovedperson i boka. Havet er tilstedeværende og blir direkte omtalt. Dermed er det enkelt å se at det, som en representant for naturen, er noe langt mer enn et bakteppe for handlingen.

Buell teori hevder videre at mennesket ikke skal ha noen verdimeessig forrang i forhold til andre levende vesen innenfor tekstens univers. Her forstår jeg «andre levende vesen» som alt som er ikke-menneskelig, da hovedsakelig dyr.

Rammefortellinga i *Havboka* er jakten på håkjerring. Jakta er først og fremst noe de gjør for spenningens skyld. Denne holdningen til håkjerringa, kan gi inntrykk av et antroposentrisk syn. Men det er to ting som peker i annen retning. For det første får de to fritidsfiskerne aldri tatt håkjerringa. Det vil si at de i en viss forstand kommer til kort i sitt strev som herskere over dyreriket. For det andre er det mange andre levende vesen som blir beskrevet på en mer økosentrisk måte. Det vil si at tekstens univers også viser hvordan dyreliv blir opprettholdt uavhengig av menneskeliv. Livet i havet, bortsett fra håkjerringa, blir fremstilt i et økosentrisk syn. De artene som lever lengst nede i havdypet, arter mange ikke er klar over at eksisterer,

blir beskrevet slik at leseren får en forståelse for deres særegne verdi som art. *Havboka* har mye som peker mot at Buells andre kriterium er oppfylt, da mange levende vesener får en mening i tilværelsen og det er tydelig at de har, verdi som ikke er underlagt menneskets verdi, men likevel står den antroposentriske jakten på haien som et bilde på at menneskets overlegne forrang.

Buells tredje kriterium er at menneskets ansvar for miljøet er en del av tekstens etiske horisont. Jeg tolker dette kriteriet som at teksten skal formidle at mennesker har et ansvar for det miljøet de lever i. For *Havboka* sin del, er dette budskapet tvetydig. Boka understreker ved flere anledninger at menneskelige inngrep, slik som overfiske, lakseoppdrettsanlegg, seismikkskyting og oljeutvinning bidrar til å ødelegge havet. Her er den etiske horisonten tydelig:

Om Tanzania hadde begynt å bore etter olje i Serengeti, ville verdenssamfunnet, sannsynligvis med Norge i spissen, protestert. Vi ville funnet det barbarisk, og kanskje gitt dem en milliard for å la være. Norge deler allerede ut milliarder for å redde regnskogen i Brasil, Ecuador, Indonesia, Kongo og andre steder i tropene. Selv har vi et like enestående sted, et Serengeti under vann. Der kommer muligens verdens rikeste land til å sette i gang med oljeboring. Melvilles indre gruvearbeider romsterer videre. (s. 182)

Havboka fremstiller mennesket som ansvarlig for de klima- og miljøendringene vi ser utspille seg i havet og i naturen. Men likevel viser Mortens handlinger i boka, at han selv skader det samme miljøet han påpeker at menneskene forringer. Han flyr for eksempel fire ganger frem og tilbake fra Oslo til Bodø for å komme til Skrova for å kunne jakte på håkjerring, og farer rundt i en motorbåt på Vestfjorden, og mot slutten av boka lar de håkjerringa bli merket for livet, fordi de ikke får fisket den opp, og den forsvinner ned i dypet med kroken i kjeften.

Det fjerde og siste kriteriet Buell legger til grunn for en miljøorientert tekst er at teksten skal formidle en forståelse av det fysiske miljøet som en prosess mer enn som et statisk system. Dette kriteriet forstår jeg som at teksten må vise at naturen og landskapet er i utvikling. Dette kriteriet blir oppfylt i *Havboka*. Både fordi havet og havets mange organismer blir fremstilt i et syklisk perspektiv og fordi naturens egen historie kommer til syne gjennom en vitenskapelig fremstilling. Like viktig er det at teksten viser forandring og utvikling av permanent art. Hus blir fraflyttet, fiskebruk blir nedlagt eller omgjort til steder for turister. g Dette er noe som skjer på grunn av prosesser som endrer miljøet. Alt dette kommer til syne i teksten.

4. 2 *De usynlige* som miljøorientert tekst

Det første punktet til Buell (1995) er tydelig i Roy Jacobsens roman. Naturens framtrede i romanen vises blant annet gjennom fortellerstemmens beskrivelse av landskapet:

I februar kan havet være et turkist speil. Den snødekte Barrøy ligner en sky på himmelen. Det er frosten som gjør havet grønt, og klarere, og rolig og seigt, som gelé. Så kan det størkne helt og få en hinne, forvandle seg fra ett medium til et annet. Øya har fått en brems av is, som også omslutter de nærmeste holmene, den er blitt større. (Jacobsen, s. 61)

Gjennom beskrivelser som dette kommer naturen fram og blir en sentral del av teksten.

Det andre kriteriet til Buell, kan fremstå mer krevende å svare på. I starten har menneskene i tekstens univers ingen tydelig verdimesig forrang foran de andre levende vesenene. For eksempel blir det vist en bærekraftig holdning for dyrene som lever på øya. Blant annet slakter ikke familien flere dyr enn de må, de har aldri flere dyr enn de trenger og de fisker ikke flere fisk enn de kan spise. Siden familien ikke før på slutten blir del av et større handelsnettverk, der animalske produkter produseres, kjøpes og selges, trenger de ikke å utnytte ressursene mer enn det som er nødvendig for å overleve. Gjennom denne framstillingen ligger det en tematikk som kan tolkes mot at familien setter andre levende veseners verdi høyt, men at dette er på vei til å endres.

Buell's tredje kriterium kommer tydeligere til syne. Romanen har ikke et direkte etisk budskap, men familien som lever på Barrøy, viser dedikasjon og ansvarsfølelse for det miljøet de lever i. De dyrker fruktbar jord og holder landskapet ved like. Når de opplever stormer og ekstremvær og at øya blir herjet med, føler de en forpliktelse for øya. Det er de helt naturlige tingene familien gjør for omgivelsene, som viser at romanen har en etisk horisont. For det blir ikke nevnt i romanen at mennesker har et ansvar for miljøet, det er heller en selvfølgelighet som vises gjennom karakterens holdninger og handlinger.

Det fjerde kriteriet til Buell kommer også tydelig til syne. Romanen viser på flere måter hvordan det fysiske miljøet er en prosess og ikke et statisk system. Det mest fremtredende er beskrivelsene av landskapet som stadig i endring i samspill med årstider, vær og vind. Romanen påpeker at landskapet har en fortid, ved at det flere ganger blir snakket om ruinområdet som finnes på øya. Øya utvikler seg fra begynnelsen av teksten til dens slutt, da vi er vitne til en modernisering av området. Øya går fra å være isolert fra resten av øyene og fastlandet, til utover i handlingen å bli mer koblet til fastlandet. Dette viser hvordan det fysiske miljøet er preget av en prosess.

4. 3 Videre analyse

Ved å undersøke *Havboka* og *De usynlige* i lys av Buells fire kriterier for en miljøorientert tekst, har jeg et videre utgangspunkt for å analysere verkene i et økokritisk perspektiv. Jeg fant ut at i *Havboka* er det havet og naturen som står i fokus for handlingen, at mennesker delvis har forrang i verdi i forhold til andre levende vesener, at teksten har en tydelig etisk horisont fordi den formidler menneskers ansvarlighet for miljøet, og at boka i stor grad viser en forståelse av det fysiske miljøet som en prosess. Undersøkelsen av *De usynlige* viste meg at naturen er tilstede i teksten, at mennesker både har og ikke har forrang for andre levende vesen. Jeg fant også ut romanen har en etisk horisont, i den forstand at den viser hvordan menneskene som lever på Barrøy praktiserer bærekraftige holdninger for det miljøet de lever i. Romanen formidler også på flere måter hvordan naturen og miljøet endrer seg med tiden, og hvordan det fysiske miljøet er en prosess og ikke et statisk system.

Til videre analyse, skal sette funnene herfra i dialog med oppgavens intensjons- og resepsjonsdel, samt undersøke de i lys av begrepene i teorikapittelet. For å systematisere analysen vil jeg se på temaene *hav, natur og menneske*.

4. 4 Hav

I denne analysedelen skal jeg begynne med å se på hvordan havet som motiv kommer til syne i *Havboka*. Jeg vil se på det sublime havet og det konkrete havet. Videre vil jeg se på hvordan øyriket i *De usynlige* og *Havboka* blir brukt som en kontrast mot fastlandet, og hvordan fastlandet det kan stå som en trussel mot det tilsynelatende idylliske øylivet.

4. 4. 1 Havet som motiv

Havboka

Som vurderingen av Buells første krav viser, står havmotivet sterkt i boka. Ikke bare det nåtidige og konkrete havet hovedpersonene befinner seg på og i nærheten av, men også havet som begrep og som gjenstand for vitenskapelig forskning, blir omtalt på en tankevekkende måte. Med det mener jeg at *Havboka*, gjennom kunnskapsformidling, naturpoetiske skildringer og mytiske fortellinger, greier å vekke leserens interesse. Dette kan også sees i mottakelsen boka har fått. Flere anmeldere påpekte at de ble engasjerte og at de ble minnet på hvor viktig havet er (G. Skjeldal, 2015; E. Skjeldal, 2015; Fjellheim, 2015; Kagge, 2015; Hammer, 2015).

Jeg vil starte med å se på hvordan *Havboka* konkret fremstiller havet og hva dette kan fortelle om forholdet mellom menneske og hav. Tidlig i boka, når Strøksnes befinner seg på flyet til Bodø der han videre skal ta båt til Skrova, skildrer han det han ser:

Under meg var det fjell, skoger og vidder, helt til vi nådde Helgeland. Der åpnet landet seg i fjorder og svulmende hav mot vest, til skillet mellom himmelen og vannet ble oppløst i horisonten i en skinnende gråfarge som minnet om fuglefjær. Hver gang jeg forlater Oslo og reiser nordover, får jeg den samme følelsen av å slippe fri, fra innlandet, fra maurtuene, grantrærne, elvene, ferskvannene og de surklende myrene. Ut til havet, fritt og endeløst, rytmisk og vuggende som de gamle sangene fra seilskutetiden, de som ble sunget tvers over verdenshavene inn til de klassiske havnene, slik som Marseilles, Liverpool, Singapore eller Montevideo, mens alle på dekk halte i tauverk for å sette, trimme eller låre seilene. (Strøksnes, s. 10)

Havet blir her beskrevet som noe opphøyet, som noe evigvarende og grenseløst som han lengter mot. Dette minner om Kants beskrivelse av det sublime havet (Sejersted, 2015). Det sublime blir ofte skildret som endeløst, ikke bare i flate og dybde, men også i tid (Sejersted, 2015, s. 191). Dette ser jeg også hos Strøksnes da han sammenligner de rytmiske bevegelsene til havet med sanger fra fortiden. Gjennom beskrivelsen av de rytmiske bølgene, dannes det et bilde av havet i fortid, nåtid og fremtid. Dette vises også i Strøksnes beskrivelse av havfølelsen som en motsetning til den følelsen han har til naturen i Oslo, da han hver gang han reiser nordover får «den samme følelsen av å slippe fri, fra innlandet, fra maurtuene, grantrærne, elvene, ferskvannene og de surklende myrene». Følelsen av havet som fritt og endeløst, viser det som noe som overskrider rom og tid, som går over vår evne til å bedømme. Den nære, konkrete naturen «maurtuene» og «myrene» er enklere å gripe, da de ikke skaper den samme følelsen av endeløshet og evighet, altså det sublime.

Ordet «sublime» finner jeg igjen i Sara Hammer (2015) sin anmeldelse av *Havboka*, der hun bruker overskriften «Det sublime havet». Men havfremstillingen til Strøksnes er ikke bare sublim. Det sublime havet vil i de fleste tilfeller, også utenfor *Havboka*, være preget av en ren, romantisk tilnærming, ifølge Sejersted (2015). Den sublime fremstillingen blir forstyrret av skildringer som er kulturelle og «menneskeskapte». I en sublim naturfremstilling er naturen oppfattet som i balanse, inntil den blir invadert av menneskelig livsførsel. Havet i *Havboka* er gjennomgående fremstilt som nyttig og relevant for mennesket, noe som viser bort fra det sublime, og heller viser mot et antroposentrisk syn. Strøksnes skriver om det som ferdselsvei, et matfat og et sted hvor vi henter opp olje, og ikke minst, som et utgangspunkt for spennende eventyr, for eksempel håkjerring-jakt.

Det rene sublime havet, er ifølge Sejersted (2015) så godt som ikke-eksisterende i nyere litteratur, fordi den ofte blir satt i sammenheng med konkrete og geografiske tilnærminger. Strøksnes sin havfremstilling bekrefter det Sejersted hevder:

Havet viser oss et gråblått og sjeldent intetsigende ansikt disse dagene. Det er glatt og blekt, nesten kraftløst, og høsten er kjølig og ren. På begge sider av Vestfjorden er det allerede snø på de høyeste toppene. Silhuetten av Lofotveggen er som skåret ut med en skarp kniv, men ellers er konturene myke og uten kontraster eller skygger. Himmelen mot sørvest har fine tråder mellom klart avgrensede skylag, og minner om marmor. Intet er saa rommeligt som Havet, intet saa taalmodigt. (Strøksnes, s. 134)

Det sublime havet som blir skildret, det *gråblåe, intetsigende, kraftløse*, blir møtt med det konkrete geografiske havet. Vestfjorden, et område de fleste lesere vil koble til den virkelige fjorden i Nord-Norge. Sitatet fra Alexander Kiellands verk *Garman & Worse* er en intertekstuell og kulturell referanse, som også fører teksten bort fra den rene, sublime tilnærmingen.

Havboka fremstiller delvis havet som det rene, frie og endeløse, samtidig som det blir satt i sammenheng med «hverdagens» hav, som fra et miljøbevisst blikk anno 2019, ikke så ofte blir betraktet som rent, fritt eller endeløst. Dette understrekes også i resepsjonen, der det påpekes at boka plasserer havet i sentrum, og at man dermed ikke kommer unna dagens klimaspørsmål (G. Skjeldal, 2015). *The Economist* var inne på det samme, der anmelderen sa at verket er «a homeage to the sea and a call to arms to protect the ecosystem that humans treat so absmally yet rely on so much» (2018).

Havboka er en sakpreget tekst, med henvisning til virkelige hendelser, geografiske områder og anerkjent vitenskap. Den vekslende skildringen mellom havet som sublimt og som en konkret menneskelig ressurs, kan gjøre motivet til et effektivt virkemiddel for samfunnskritikk. I *Havboka* står det:

I gamle dager kastet fiskere olje på havet for å bryte bølgene når de forsøkte å redde mannskapet fra en synkende båt over i en annen. Nå kaster industritrålere fisk på havet, og verdens rikeste gytebanker trues av olje. Om det kommer en *blow out*, blir Lofotveggen omdannet til Norges største oljelense. Selv ørsmå mengder oljestoffer kan ødelegge fiskeyngel. (s. 182)

Kritikken er tydelig, og teksten inneholder flere deler som kan tolkes som kritikk av mulig oljeutvinning i Lofoten-området. Faktakunnskap som at olje kan skade fiskeyngel er kanskje allerede kjent informasjon, men når Strøksnes presenterer naturvitenskapelig fakta i en bok som også skildrer det abstrakte og sublime, kommer budskapet frem på en annen måte. Der den sublime opphøyningen kan oppfattes som en virkelighetsflukt, fører kontrasten til den konkrete og geografiske fremstillingen, til en samfunnskritisk dimensjon. I et økokritisk perspektiv, jamfør Buells tredje krav, kan en slik fremstilling tydeliggjøre menneskets ansvar for miljøet.

Økokritisk teori viser at det er ønskelig å fremskynde en økosentrisk tankegang. *Havboka* viser havet fra et antroposentrisk syn, men kritiserer selv denne tankegangen:

Mange steder åpnes det nå for taretråling, også utenfor Skrova. Det skjer i strid med forskeres anbefalinger, og på tross av kystfiskernes protester. Småfisk yngler i tareskogen, og en lang rekke arter holder til der. Likevel gir myndighetene tillatelse til å la dette viktige og sårbare økosystemet bli ødelagt, fordi noen ønsker å tjene penger på å selge tare. (...). Hvem orker å tenke på slikt, etter en perfekt dag på Vestfjorden? Ikke Hugo og jeg. (s. 241)

Her blir det iboende antroposentriske synet ironisk påpekt, og teksten får frem nettopp hvorfor dette synet er så problematisk. Det kan tolkes mot at teksten mener vi burde bevege oss mot et mer økosentrisk natursyn.

4. 4. 2 Fastland og øyrike

Gjennom tekstens form kommer det frem at havet i *De usynlige* har flere funksjoner. Tom Egil Hverven (2013) trekker frem i sin bokanmeldelse, at havet står som en motsetning til jorda, som et bilde på gjensidig avhengighet som trues med å bli forrykket. I Hverven sin lesning pekes det på at havmotivertematiserer modernisering og utvikling. Dette kan man finne belegg for hvis man ser på kontrasten mellom øyrike og fastlandet. Med øyrike mener jeg det området der familien bor, Barrøy. Barrøy blir fremstilt som det trygge og hjemlige, et sted hvor de kan dyrke alt de trenger og er lykkelige med det. Motsetningene passer med pastoralbegrepet til Garrard (2012), fordi romanen beskriver Barrøy, representant for naturen, som en implisitt kontrast til fastlandet, det urbane.

Fastlandet oppleves som en kontrast ved at det fremstilles som nytt og fremmed for familien. Motsetningen mellom det kjente landlige, i møte med det fremmede fastlandet, kommer blant annet til uttrykk i episoden der en tyv fra fastlandet kommer roende i en stjålet færing. Han er velkledd og snakker en ukjent sørindialekt. Hans sier han ikke kan være der. Den fremmede går likevel inn i huset og tar seg til rette. Familien vet ikke hvordan de skal forholde seg til den ukjente mannen. Etter en stund går Hans og Martin og henter harpungeværet. De jager ham tilbake til færingen og ut til havet, deretter forsvinner han for godt. Familien puster lettet ut, men etterpå ligger det en merkelig stemning i lufta: "Ingenting er forsvunnet fra øya, ingenting er blitt stjålet eller ødelagt. Likevel har den fremmede ranet med seg noe av det viktigste de hadde, som de aldri kan få tilbake» (s. 129).

Barrøy blir fremstilt som det trygge og hjemlige, det som danner fundamentet for deres tilværelse. Pastoral-tropen (Garrard, 2012) blir gjenkjent ved at øyriket blir fremstilt som

harmonisk og i balanse. Men når den fremmede kommer på ubedt besøk, forsvinner litt av den illusjonen av harmoni familien har kjent på.

Havboka tar også for seg hvordan fastlandet kan være en kontrast til øyriker. Øyriker er skjermet fordi de er «beskyttet» av havet. Men havet setter grenser på godt og vondt. Dette kommer blant annet frem ved at Strøksnes skriver om øya Skrova som «en verden i miniatyr, som lett lar seg beherske, for geografien er klart avgrenset, i likhet med antallet folk (...) Livet synes enklere, en følelse av oversikt setter seg i kroppen» (s. 252), men boka fortsetter med å trekke inn hvordan livet på øya kan oppleves som å være i fangenskap:

For det er enkelt å lage seg illusjoner om en øy. Om at alt skal bli bra, at en er skjermet fra kaos og forstyrrelser som finnes der inne på fastlandet. (...) Følelsen av ensomhet og isolasjon brer seg over hele øya. Du slutter å tenke på deg selv som en keiser eller konge over et avgrenset rike, og kjenner deg som en fange, omringet av vann på alle kanter. (Strøksnes, s. 253)

Pastoral-tropen møter motgang. Kanskje det harmoniske livet, avkuttet fra det «urbane», ikke er så idyllisk likevel. Det er kanskje denne følelsen familiemedlemmene på Barrøy har, når de uttrykker ambivalente holdninger til sin egen tilværelse. For ofte uttrykker de en lengsel mot å være et annet sted enn på øya, å være blant flere mennesker, å være en del av det som foregår på fastlandet. Dette kommer til syne etter at de har hatt noen svenske arbeidere på besøk. For etter arbeiderne har dratt, blir de minnet på:

Det har sine sider å ha en fremmed på besøk. Når han reiser igjen, står de tilbake med bare seg selv og tenker at det kanskje ikke er nok. En gjest skaper et savn. Han forteller øyfolket at de mangler noe, at det gjorde de antageligvis også før han kom, og vil fortsatt gjøre det. (Jacobsen, s. 73)

Denne lengselen viser seg også i episoden der Hans funderer over livet han lever på øya er godt nok. Hans har alltid sagt til seg selv at han er en bonde som kan dyrke og leve på Barrøy, og være fornøyd med det. Men omtrent halvveis ut i romanen, begynner han å innse at han likevel ikke er så fastbunden som han liker å tro. «Motsetning mellom hav og jord har alltid vært der, i form av en uro og en draging: Når han er på havet lengter han hjem, og har han fingrene i jorda, tar han seg stadig i å stirre utover mot fisken og dypet» (s. 165). Det trygge og oversiktlige øylivet, som lenge har stått i likevekt mot det uforutsigbare fastlandet, er på vei mot å endres. Kanskje, slik som Hverven (2013) antydte, er dette et varsel om at øya er på vei mot å utvikles til noe ugjenkjennelig. Dette poenget vil jeg komme tilbake til under analysepunktet *Menneske*, der jeg skal utdype verkenes mulige modernitetskritikk.

4. 5 Natur

Et aspekt ved økokritisk teori, er å undersøke hvordan menneskes natursyn kommer til uttrykk i tekster. «De holdningene til naturen som formidles i litteraturen er med å bestemme hvordan vi forstår våre egne omgivelser, og hvordan vi forvalter vår evne til å forandre naturen og miljøet», skriver Claudi. (2013, s. 242). En måte å undersøke dette på, er å se etter hvordan tekstens setting, naturen som *sted*, presenteres. Her skal jeg blant annet undersøke om Bakhtins idyllkronotop kan fungere som dekkende begrep.

4. 5. 1 Idylliske Barrøy som hjemsted

Naturen og landskapet i *De usynlige* er knyttet til stedet handlingen foregår. Fra resepsjonen så vi at flere kritikere påpekte romanens naturpoetiske dimensjon og sammenlignet den med Hamsuns *Markens Grøde* (Surén, 2013; Hverven, 2013). Ifølge Andersen (2006) er stedet i *Markens Grøde* et typisk litterært hjemsted, der karakterene kun føler seg hjemme på akkurat det stedet og ser på andre steder som en trussel. Dette er hva Andersen, med henvisning til Bakhtins idyllkronotop, kaller den monogame plass-ideologien, og noe jeg mener å kunne kjenne igjen i stedets betydning for handlingen og karakterer i *De usynlige*.

Stedet Barrøy er et landlig hjemsted. Barrøy blir beskrevet som et sted der de kan leve uten kontakt med omverdenen. Dette kommer frem allerede på de første sidene av romanen, da en prest fra fastlandet kommer på besøk. Han påpeker at Barrøy er den grønneste hage (s. 8). Øya er delt inn i ni dyrkbare enger eller hager: Sørhagen, Barmhagen, Steinhagen, Rosehagen, Fjøshagen, Edens hage, Skurvhagen, Nordhaugen og Nødhagen (s. 17). Jorda gir alt de trenger for å overleve, og er et resultat av at folkene som bor der dyrker og vedlikeholder området. Barrøy, som avgrenset enhet, danner et sted som familien har sterke bånd til. Båndet eksisterer ikke bare fordi det er fruktbar jord der, men også på grunn av at generasjon etter generasjon har bodd på det samme området. Dette vises da romanens fortellerstemme bemerker at øya er et sted med mennesker som

(...) dyrker et tynt lag jord og fisker i havets dyp og føder unger som vokser opp og dyrker den samme jorda og fisker i det samme dypet; dette er ingen gold og bitter kyst, men en perlerad og et gullkjede (...). (s. 8)

Familien på Barrøy føler seg hjemme på øya fordi den skaper en følelse av samhørighet. Idyllkronotopen til Bakhtin er tydelig her, da øya utgjør et slags mikrounivers. Det avgrensede området fremstilles som et sted der generasjoner opprettholder den samme jorda, og slik kan det, stedet, i teorien, eksistere for alltid. Stedet, menneskene og naturen fremtrer som en enhet som går sammen i en idyllisk tilværelse, og man ser også her at jordbruksidyllen kommer til syne.

Det blir senere nevnt at «Ingen kan forlate en øy, en øy er et kosmos i et nøtteskall (...)» (s. 21), og med dette blir det understreket at hjemstedet er Barrøy, og at de som bor der ikke kan, eller burde, føle seg hjemme noe annet sted. Dette minner igjen om Bakhtins idyllkronotop, der stedet kjennetegnes av å være familiært, og omgivelsene og naturen oppleves som trygge og vante. I idyllkronotopen er det idylliske livet og hendelsene, i stor grad separert fra omverdenen. Dette stemmer i noen grad med stedsbeskrivelsen av Barrøy. Likevel er det flere avsnitt i romanen som bryter med dette. For eksempel Ingrid, ungjenta i familien, uttrykker først sterk hjemstedsfølelse til Barrøy, men i løpet av romanen viser hun hvordan den hjemlige idyllen forvitrer. Ingrid må gå på skole på en naboøy, i starten trives hun ikke i det hele tatt, og hun «lengter hjem til Barrøy med intense flammer i brystet» (s. 107), men etter noen uker slutter hun å lengte. Her blir idyllkronotopen svekket, fordi Ingrid har utvidet sin forståelse av hva som kan oppleves som trygt og vant, og anerkjent at hun kan høre hjemme flere steder enn ett. Etter oppholdet på naboøya, er det flere episoder der Ingrid ønsker seg bort fra øya. Dette viser at den monogame plass-ideologien og idyllkronotopen som kommer tydelig fram i starten av romanen, således ikke er komplett.

Dette understrekes ytterligere hvis man ser på Maria. Også Maria, moren til Ingrid, føler tilhørighet til andre steder. «Hun er filosofen på øya, den med det skjeve blikket, siden hun kommer fra en annen øy og har noe å sammenligne med (...)» (s. 24). Maria uttrykker ofte misnøye med Barrøy, og lengter ofte tilbake til den øya hun vokste opp på, eller til andre steder hun har hørt om, slik som Mo i Rana. Til slutt ender det med at Maria forlater øya, og Barrøy som idyllisk hjemsted blir drastisk endret.

Andersen (2006) mener den monogame plass-ideologien gjenkjennes ved at andre steder blir oppfattet som rivaler. De andre stedene i *De usynlige* kan delvis oppfattes som en trussel for tryggheten og idyllen som er å finne på Barrøy. Et eksempel på at andre steder blir oppfattet som en trussel, ser vi når familien ror over til fastlandet, for at Barbro skal få seg arbeid som taus hos ei rik husfrue. Etter noen minutter ombestemmer Hans seg, og tar Barbro med tilbake til Barrøy. Det samme skjer den andre gangen de forsøker å overlate henne til en rik familie. Årsaken til at Hans ombestemmer seg, blir ikke eksplisitt nevnt, men en kan tenke seg at han er redd for hvilken påvirkning det fremmede stedet og de ukjente menneskene vil ha på søstera.

Både Martin og Hans opprettholder den monogame plass-ideologien, helt frem til de dør. Begge dør på den samme øya de ble født på, og tilhørigheten blir slik forsterket. Gamle Martin og sønnen Hans er som nevnt de med sterkeste tilhørighet til øya. Begge har vokst opp

der og aldri bodd noe annet sted. Selv om begge har tilbragt utallige vintre på Lofotfiske, og Hans på et punkt tar seg jobb inne på fastlandet, endrer det ikke holdningen de har til hjemstedet. Dette vises blant annet i en episode som handler om en kikkert. Hans eier en kikkert, men han har ikke for vane å bruke den. En dag finner han den frem. Etter både han og faren Martin har sett gjennom den, inn mot bygda på fastlandet, får han fornemmelsen av at de ikke trenger kikkerten. På et vis kan det virke som Hans ikke vil bli påminnet at det finnes et storsamfunn som de ikke er en del av. Maria og Ingrid får også prøve kikkerten, men det tar ikke lang tid før Hans legger den bort og tenker «at det må være en grunn til at et øye ikke ser lenger enn det gjør» (s. 76).

Hans og Martin er de karakterene i romanen som passer best under pastoral-begrepet til Garrard (2012) og Gifford (1999). De anser det landlige livet som et ideal og oppfatter «storsamfunnet», det urbane, som en trussel. I tillegg utfører de hardt og krevende arbeid. De snekrer sammen både hus, naust og kai, samt tar seg av dyrene og potetåker. De klager aldri over noen av oppgavene som skal utføres. Dette samsvarer med Giffords (1999) kritiske forståelse av pastoralen. Ut i fra denne forståelsen av pastoralbegrepet, betyr det at Hans og Martin står for en idealisering av hardt arbeid, og slik overskygger bakenforliggende vanskeligheter.

4. 5. 2 Tid og sted

I denne delen vil jeg videre undersøke idyllkronotopen og se på forholdet mellom tekstens tid og sted. Her skal jeg fremheve hvordan bøkene, selv om de rent geografisk foregår i nordlandsområdet, har en ulik tidsfremstilling av stedet.

Havboka foregår på Skrova i Lofoten og *De usynlige* på ei øy et sted på Helgeland.

Forskjellen ligger i at *Havboka* oppsøker et landskap og beveger seg i det, tiden flytter seg over milliarder av år og tar eksplisitt for seg fortid og fremtid. *De usynlige* forholder seg til en kronologisk nåtid og tidsperspektivet er tilknyttet stedet der handlingen foregår. Stedet og tiden i *De usynlige* er et hjemlig sted som delvis passer med Bakhtins idyllkronotop, mens stedet i *Havboka* er satt i en større tidsmessig sammenheng, og ikke preget av den samme enhetsfremstillingen.

Som tidligere vist har *De usynlige* en tydelig enhetsfremstilling av sted og tid. Ikke bare fordi stedet er hjemlig, men også fordi fortellingen aldri flytter seg fra Barrøy. Selve handlingen i romanen foregår geografisk på Barrøy og nærområdene. Turene bort fra Barrøy blir skildret med at familiemedlemmene seiler eller ror i en færing over til fastlandet og andre øyer i

nærheten, men tidsperspektivet endrer seg aldri uavhengig av stedet. For eksempel, hver vinter drar Hans, faren i familien, til Lofoten for å fiske, men denne reisen blir aldri beskrevet. Leseren følger aldri Hans til Lofoten og vi får ikke noe innblikk i hva som skjer der annet enn hva han sier i brev og forteller når han kommer tilbake. På denne måten blir ikke stedsfølelsen brutt opp av at Hans forflytter seg til et annet sted. Blant annet fordi alt som bringer handlingen fremover i romanen, skjer på ett og samme sted, mener jeg idyllkronotop igjen kommer til syne.

Plottet i *Havboka* er også konsentrert på ett sted. Med dette mener jeg at selve handlingen, det som fortelles i nåtid, drives fremover av at Morten Strøksnes og Hugo Aasjord er i Lofoten og fisker. Det er likevel flere sprang tilbake i tid, og bokas innhold omhandler vitenskap og historie som beveger seg millioner av år tilbake. Til forskjell fra *De usynlige* er handlingen fremprovosert av et tydelig mål. Strøksnes er i Lofoten for å fange håkjerring, og nåtiden beveger fremover med dette målet som utgangspunkt for start og slutt. Strøksnes' bok står slik i motsetning til Bakhtins definisjon av idyllkronotopen. Stedet er ikke konsentrert i et tidsperspektiv som fremstiller et avgrenset område, separert fra omverdenen. Med sprangene mellom nåtid og fortid, viser tidsperspektivet hvordan stedet forandrer seg. Teksten gir ikke et bilde av et idyllisk og uforanderlig sted.

Havboka har likevel deler som kan minne om idyllens kronotop. Årstidene setter en ramme gjennom undertittelen «Kunsten å fange en kjempehai fra en gummibåt på et stort hav gjennom fire årstider». Å følge årstidene, vil i henhold til idyllkronotopen være en måte å vende blikket mot det sykliske, fordi dette fokuset skaper et bilde av en ikke-lineær tid.

I intervjuet i *Morgenbladet* fikk vi vite at Strøksnes bevisst veksler mellom en omfattende geologisk tid, med millioner av år i avstand, fra fortid til nåtid. Nåtiden beveger seg framover med skildringene av de fire årstidene, fra sommer til vår, og vekslingene til den geologiske fortiden skjer med jevne tilbakeblikk i løpet av handlingen. I et økokritisk perspektiv er formidlingen av nåtidens klimakrise viktig. Vi lærer av historien, men det er samtidens handlinger som vil avgjøre klodens framtid. Vekslingen mellom disse to tidsaspektene fremhever dette. Nåtid og fortid flettes sammen, slik at den nåtiden teksten beskriver, blir satt i en større og helhetlig sammenheng. Dette finner man også i resepsjonen, der *Klassekampens* anmelder mente boka beskriver «fornemmelse av evigheten og av å være en del av altet» (Fykse, 2015). Dette fordi hendelsene Strøksnes skildrer i nuet, ofte fører til en tankerekke som fører oss langt tilbake i tid. For eksempel skriver han: «Midt i mai befinner jeg meg igjen om bord på hurtigbåten fra Bodø til Skrova. Kaldt, mineralrikt bunnvann er veltet opp av

havstrømmer og vinterstormer» (s. 221), før han kommer til en passasje der han undrer seg over hvilken farge havet har og forteller:

De gamle ishavsskipperne visste at havstrømmene sørfra fører med seg vann som er blått, eller blåere enn det ofte grønne arktiske havet. Grønnfargen i Vestfjorden skyldes årets første oppblomstring av kalkflagellater, encellede organismer som det kan finnes tusenvis av i hver vandråpe. I mikroskopet ser kalkflagellatene ut som runde steiner med filigransaktige mønstre og strukturer. Vanligvis kommer ikke disse algene i slike mengder før senere på året, men havet er i endring. (s. 223)

Det havet Strøksnes observerer, blir her satt i sammenheng med en geologisk tid som beveger seg millioner av år tilbake. Vi blir minnet på at vitenskap og historie, kunnskap om havet, kan gi oss en helhetlig forståelse av det vi ser. Strøksnes oppnår, ved å flytte blikket bakover, å skape en virkningsfull stemning som også får frem et miljøengasjement. Fordi han forteller, uten å si det direkte, at vi har et ansvar for å lære av historien og vitenskapen, fordi alt henger sammen med alt. Fortiden henger sammen med nåtiden, og de små delene henger sammen med det store bildet: «For en milliard år siden dannet krageflagellater kolonier, og var muligens opphav til de første flercellede dyr. Da er de i så fall våre forfedre. Alt som er i live i dag, kan føre sine stamtavler tilbake til disse» (s. 224).

Det som videre er interessant med tidsfokuseringen i *Havboka*, er at den i tillegg synliggjør en utvikling. Den utviklingen boka presenterer, kan vise hva som har skjedd med steder slik som Barrøy. Teksten får frem samtidens sted, men viser hvordan det samme stedet også har en fortid. Selv om *Havboka* har et lineært narrativ, kan den i henhold til Buells fjerde kriterium, vise hvordan naturen og omgivelsene er et resultat av forandring og utvikling. Jeg vil komme tilbake til dette i delkapittelet *Menneske*.

4. 5. 3 Å tilpasse seg naturen

De usynlige

Vurderingen av *De usynlige* som miljøorientert tekst, viser at karakterene føler et ansvar for å ta vare på det miljøet de lever i. De utnytter ikke naturressursene mer enn det som er nødvendig, i alle fall i starten av romanen. Det kan virke som teksten beveger seg bort fra et økosentrisk natursyn og over til et stadig mer antroposentrisk syn. Et økosentrisk syn innebærer, slik teoridelen forteller, at menneskets ønsker og handlinger vurderes ut fra et økologisk helhetsperspektiv. Her skal menneskets interesser balanseres mot interessene til omgivelsene, og mennesket skal ikke ha forrang fremfor andre interesser ut over det som gjelder menneskets essensielle behov (Claudi, 2013).

Det som peker mot en økosentrisk tankegang er at familiemedlemmene på Barrøy i stor grad tilpasser seg naturen. Dette kan kobles mot det Roy Jacobsen sier i et intervju, nemlig at menneskene i romanen hans har stor kunnskap om hvordan man tar vare på seg selv og omgivelsene (*Klassekampen*, 2013). I et annet intervju sier han at menneskene på øyer slik som Barrøy hadde større evner til overlevelse enn dagens mennesker «Tenk på hva de kunne! Nå kan ingen ta vare på seg sjøl hvis det virkelig skjer noe» (Thoresen, 2013). I romanen skimtes dette blant annet gjennom skildringene av familiemedlemmene som hardføre, som et folk som ikke gir opp. Dessuten er de nøysomme og tålmodige i møte med det fysiske miljøet. Familien viser tålmodighet i den forstand at de ikke gir opp, men prøver på nytt når naturen utfordrer de. Hans bygger for eksempel opp det samme værutsatte naustet tre ganger. Spesielt en hendelse i boken, viser familiens gode håndtering av en alvorlig situasjon. Denne situasjonen minner kanskje om den såkalte «tørkesommeren 2018». På side 149 står det:

Det er en drepende varm sommer, den varmeste sommeren i manns minne. Himmel og hav er kokt sammen i en disig grøt som ligger over dem døgnet rundt og gjør graset kort og brunt og potetplantene slappe og får både dyr og mennesker til å svette og pese. De går halvnakne rundt i fluesvermene på en tropisk øy ved polarsirkelen.

I starten skjønner ikke familien hvor alvorlig den varme perioden skal bli, «men allerede i begynnelsen av juni går den nye brønnen tom. Så tørker også pyttene i torvmyrene, én etter én, deretter jettegrytene på Skogsholmen, det nærmer seg det meningsløse» (s. 149). Varmen fortsetter, og regnet kommer ikke, de siste snøflekke i fjellet smelter, bekkene tørker inn, måkene letter ikke lenger. Maria og Hans vurderer om de må begynne og slakte dyr. Den eneste løsningen familien kommer frem til, er at de må begynne å grave etter vann.

Hans og Lars er nedi et sort hull og banner og slåss med fluer og klegg, mens de andre heiser opp bøtte etter bøtte med rustrødt støv og fordeler det på ujevnheter i land og enger. De er født av jorda og er knyttet til den med uslitelige bånd, men nå sitter den ikke bare under neglene og fotsålene deres, men i porene og tankene, i ører, hår og øyne (...) Det er kommet noe fortvilet inn i tilværelsen, Alvoret står skrevet i hvitøyet hans, dette er farlig, en fare så naturstridig at den har vært umulig å forutse, når var sist det var en sånn sommer? (s. 151)

Til slutt finner de vann. Hans finner frem sengetøy som han bruker som sil slik at vannet blir drikkelig, de lager en heiseanordning, og de får vannet både potetåker, sauer og kyr. Den dramatiske tørka, som nesten førte til at de måtte slakte dyr, løste seg fordi familien viste tålmodighet og en nedarvet forståelse for hvordan naturen fungerer. Spørsmålet om når det sist var en slik sommer, er lett å svare på for den som leser boka i 2019. Selv om det gikk bra for dyr, mennesker og avlinger på Barrøy, var konsekvensene i Norge etter sommeren 2018

verre. Ifølge Landbruksdirektoratet (2019) opplevde Norge den verste tørkesommeren siden 1947. Det ble mottatt 14 950 søknader om erstatning for avlingssvikt, og for 2018 ble det utbetalt 1,6 milliarder kroner for å dekke tapet (Landbruksdirektoratet, 2019).

Poenget er at kunnskap om naturen også kan bidra til en mer respektfull holdning til den. Handlingen i *De usynlige* viser en familie som innehar både kunnskap og respekt i møte med naturen, og håndterer krevende situasjoner etter beste evne. Dette kommer frem blant annet gjennom hvordan menneskene og det ikke-menneskelige, naturen og dyrene, ser ut til å leve på øya i en felles kultur. I et dualistisk natursyn er mennesket adskilt og overordnet naturen (Mortensen, 2013, s. 285), men familien Barrøy lever en tilværelse som tilsier at de først og fremst anser seg selv som *del* av landskapet og omgivelsene. Familien viste hvordan de etter beste evne håndterte en tørkeperiode med å spille på lag med det fysiske miljøet. Dette kan det muligens være noe lærdom å hente ut av.

Men det som tyder mot et antroposentrisk syn, er mot romanens slutt, da familien blir del av et større handelsnettverk der de selger og kjøper produkter de før var selvforsynte med. Når Barrøy får fast melkerute til øya, tenker Hans «De er ikke bare blitt melkeprodusenter og et fast punkt på kartet, de er blitt fyrvoktere og lønnsmottakere, i statens brød», fortellerstemmen sier videre «Det klarer ikke Hans Barrøy. / Han kan ikke være i noens brød» (s. 169), og her blir det antroposentriske synet tydeligere enn det har vært tidligere i handlingen. Engene, dyrene og menneskene har blitt en del av «storsamfunnet», og det blir dermed vanskeligere å balansere de ulike interessene. Med dette mener jeg at det økosentriske synet, som betrakter natur og menneske som del av samme kultur, blir med denne utviklingen, skjøvet mot et mer antroposentrisk syn. «Storsamfunnets» interesser må nå også tas med i ligningen, og dermed blir menneskets verdimeslige størrelse enklere plassert over naturens verdi.

4. 5. 4 Naturens syklus

Vurderingen av *De usynlige* som en miljøorientert tekst, viste at romanen på flere måter fremstiller det fysiske miljøet som en prosess og ikke et statisk system. Her skal jeg gå nærmere inn på hvordan naturen som syklisk system kommer til uttrykk.

De usynlige

Ganske tidlig i *De usynlige* står det en kort historie om et stort tre som blir skylt på land etter en storm. Treets reise gjennom havene før det endte opp på øya blir beskrevet. Treet er en russisk lerk:

(...) som gjennom århundrene har vokst seg diger ved Jenisejs bredd i ødemarka sør for Krasnojarsk, som vindene over taigaen har satt sine spor i som en kam i fett hår, til en vårflom med tenner av is fikk den overende til Karahavet og la klørne på de salte strømmene som brakte den nord til iskanten og videre vestover langs Novaja Semlja og Spitsbergen og helt inn under Grønlands og Islands kyster, der varmere strømmer rev den ut av de kaldes grep og drev den nordøstover igjen, i en mektig, halvjordisk sirkel, fullført på et tiår eller to, før en siste storm lempet den opp på en øy på norskekysten(...). (s. 18)

Her blir det rettet en oppmerksomhet mot treet ferd gjennom verden. Treet får således en bakgrunn og en historie. En slik fremstilling av natur stemmer overens med et økosentrisk verdisyn. Naturen blir her ilagt en mening med tilværelsen som går utover det som virker nyttig og relevant for mennesket.

Det økosentriske synet kommer også til syne senere i samme kapittel, da familien Barrøy går i gang med å kviste opp det samme treet slik at de får opptenningsved. Da det bare er stammen igjen, får de ikke til å frakte den opp på gården, de prøver å dele det i mindre deler, men:

(...) de ser den harpiksfylte kjerneveden bare blir mer og mer rødglødene jo nærmere sentrum de kommer (...) De skaver det av og smuldrer det opp mellom fingrene og kjenner en lukt som får dem til å innse at det er umulig å kappe opp dette underverket bare for å brenne det i en ovn. (s. 19)

Familien får til slutt rullet treet opp på tre lunner, der de bolter det fast, og ifølge fortellerstemme, så ligger søylen der den dag i dag, hundre år senere, som en hvit valse mot havet. Gjennom denne historien, blir vi minnet på hvordan det samme landskapet stadig består, selv om folket som bodde der er forsvunnet. Selv om treet kunne kommet familien til nytte, ville de ikke kappe det opp ytterligere. Det er som om noe fikk de til å stanse, kanskje den illevarslende lukten og den røde harpiksen, men kanskje også en tanke om at de ikke burde utnytte treet mer enn nødvendig. Denne tankegangen finner vi også senere i handlingen, der det blir nevnt at det på øya finnes tre seljer, fire bjørker og fem rognetrær, men at de ikke hogger de, selv om ved både er kostbart og nyttig. Årsaken blir aldri nevnt, men gjennom et økokritisk blikk kan man tenke seg at dette er en måte å la naturen få betydning på en annen måte enn ved å være til stede for mennesket. Gregersen (2017) nevnte at økokritikken bød på en tanke: «Måske handler det ikke kun om os?», og kanskje vet Hans Barrøy at han er del av noe større, at landskapet rundt han skal fortsette å være der, selv etter hans død.

Et økosentrisk syn innebærer blant annet å se at naturen er styrt av sykluser. Familien som lever på Barrøy lever et liv som er tilpasset denne kunnskapen. Romanens fortellerstemme uttrykker: (...) alt henger sammen med alt, slik et menneske ikke deles i to selv om det bøyer seg forover» (s. 26), og det er forståelsen av hvordan ting henger sammen, som gjør at det er

mulig å leve på Barrøy. I en av bokmeldingene ble dette også trukket fram, nemlig at romanen får frem en tidløs stemning der sesonger og generasjoner avløser hverandre. «During the warm months they prepare for the winter; the father weakens as his son grows, Life is about survival and the delicate balance between «animals and land and people and sea»», skriver Graham (2017). Her skimtes idyllkronotopen igjen, igjen som et bilde på en økosentrisk tankegang. Familien dyrker jorda slik at de hver høst kan hente inn poteter, de setter ut garn på de riktige stedene, tørker fisken på hjeller plassert slik at fisken blir bevart best mulig, de har passe antall sauer og får tilstrekkelig med bomull slik at de har nok klær og tepper, de plukker og renser dun på en måte som gjør at de har den beste duna blant alle øyene. Den kunnskapen familien Barrøy innehar, er kunnskap som fører bort fra et dualistisk og antroposentrisk syn, fordi det viser hvordan de følger naturens rytme for å få verdifulle og nødvendig ressurser til seg selv, samtidig som de tilpasser seg miljøets bæreevne.

4. 6 Menneske

Resepsjonsdelen viste at tekstene kan leses som samfunnskritiske verk. Wærp (2018) påpeker at Greg Garrard i introduksjonsboken *Ecocriticism* (2012) mangler kapitler om konsum, forbruk og vekstideologi. Wærp mener det gir lite mening å snakke om løsninger på de økologiske problemene uten å ta med slike forhold. Dette begrunner han med at det er «forbrukersamfunnet som er krisefrembringende i forholdet mellom mennesker og naturen, menneskene imellom og i forholdet til vår indre psykologi» (Wærp, 2018, s. 39). Her vil jeg prøve å ta tak i det Wærp hevder, og dermed se på hvordan de to verkene formidler «modernisering», «tradisjon» og «utvikling».

4. 6. 1 Modernitetskritikk?

De usynlige

Med et utgangspunkt i at Barrøy representerer tradisjon, og fastlandet representerer fremskritt og modernitet, vil jeg utforske om romanen faktisk kan bli sett på som modernitets- og fremskrittsskritikk.

Allerede tidlig i romanen ser vi at Barrøy representerer en lang familietradisjon. I denne episoden blir Barrøy skildret av en prest som er på besøk fra fastlandet:

(...) Og presten er rent opprømt over Barrøy, som sett hjemmefra ligner en svart stein på horisonten, men som viser seg å være den grønneste hage, må han i Guds navn medgi, som mange av øyene her ute antagelig, med bare én og to familier, Stangholmen, Sveinsøya, Lutvær, Skarven, Måsvær, Havstein, en håndfull mennesker på hver, som dyrker et tynt lag jord og fisker i havets dyp og føder unger som vokser

opp og dyrker den samme jorda og fisker i det samme dypet; dette er ingen gold og bitter kyst, men en perlerad og et gullkjede. (s. 7-8)

Som tidligere nevnt i analysen i forbindelse med idyllens kronotop, kommer det frem at generasjoner på generasjoner har levd på øyer som Barrøy og overlevd på det jorda og havet har å tilby. Denne tradisjonen med generasjoner som dyrker den samme jorda, ser ut til å være i oppløsning gjennom romanens gang. For det første er Ingrid eneste barn av Hans og Maria. På den tiden romanen foregår kommer det frem at det er vanlig at kvinnene flytter til andre steder for å gifte seg, slik som Maria selv har gjort. Maria er egentlig fra en av naboøyene, men flyttet til Barrøy for å gifte seg med Hans. Det at ekteparet ikke får flere barn enn Ingrid og at Hans dør før Ingrid blir voksen, kan tyde på et endepunkt for den videreføringen av generasjoner som til nå har vedvart. Noe som tyder imot dette er når Lars, sønnen til Barbro blir født. Lars blir skildret som en sterk og modig gutt, og er godt skikket til å ta over Barrøy. Likevel virker det som dette mulige generasjonsskiftet kommer med store endringer. For det er tydelig at tilværelsen på Barrøy er i endring.

Familien befinner seg midt i flere overgangsfaser. Her blir innføringen av nye ting og konsepter sentralt. I første del av romanen skildres øylivet som stabilt. Naturen, årstidene og livene til de få menneskene og dyrene om lever på øya, står frem som forutsigbart og trygt. Forvitringen av idyllkronotopen og pastoralen, fra romanenes start til slutt, viser utviklingen. Først er idyllkronotopen og pastoralen (det tunge gårdsarbeidet blir overskygget av idyllen) tilstede, men når øya opplever påvirkning utenfra, fra fastlandet og de andre øyene, oppløses idyllen. Enhetsfølelsen mellom jord, menneske og sted blir mindre tydelig. Dette vises i romanen ved at stadig nye ting og konsepter kommer til øya. Blant annet tenker Hans «at det ikke lenger lar seg gjøre å bo her uten kai» (Jacobsen, s. 60). Det tar ikke lang tid før en ny kai er på plass. Etter byggingen av kaia er ferdig, baller det på seg. Kvinnene på øya får stol «Da Barbro vokste opp på Barrøy hadde ikke jentene stol. De sto ved bordet og spiste» (s. 121), en fremmed tyv kommer på besøk, Barbro føder en «løsunge» og senere skader Hans foten sin og kan ikke dra på Lofotfiske, slik han har gjort femten vintre tidligere. Den vinteren må familien intensivere fisket i havet, de setter stadig flere garn og begynner å sette opp hjeller for å tørke fisk. Nå, for første gang på Barrøy, går en mann i fjøset, og «Martin hadde ikkje haurt så gale» (s. 132). Martin dør. Ingrid ender med å adoptere to barn fra fastlandet, Felix og Suzanne. Mot slutten av boka dør Hans en tidlig død, og moren Maria blir deprimeret og må flyttes til et mentalsykehus.

Etter Martin sin død, uttrykker Hans et ønske om å i større grad koble øya til fastlandet. «Det er år og dag siden de fikk ny kai på Barrøy» (s. 162) starter kapittel 37 med, og videre står det «Det dreier seg om å knytte Barrøy til melkeruta som tre ganger i uka går mellom Bruket og Havstein og to andre øyer, og samler opp melkespann (...)». Ønsket om å fornye og endre livet på øya henger nært sammen med moderniseringen som foregår på fastlandet. Det er en økonomisk utvikling Hans ønsker å være en del av, samtidig som han kvier seg, kanskje fordi han er redd for konsekvensene. Dette vises da rådmannen sier at Hans bare får viljen sin med melkeruta hvis han går med på at det bygges et fyrtårn på øya «rådmannen kommer nemlig på at Hans Barrøy i alle år har sabotert sivilisasjonens behov for et sjømerke» (s. 163). Hans har altså lenge hatt muligheten til å gjøre øya til en del av et større nettverk, men har til nå motstått muligheten, kanskje fordi han ikke har villet endre tingens idylliske tilstand. Til slutt blir det melkerute og fyrtårn til øya, men Hans uttrykker misnøye over valget:

Barrøy får ost i retur for denne melka. Samt smør, rømme, fløte, det de før produserte sjøl. Ja, de produserer det ennå, av melka de beholder, men er dette et framskritt, de trenger kontanter, til bruk og båt og alt som har med havet å gjøre, ikke den samme osten som er ystet et annet sted, av noen andre. Han har aldri følt seg ynkelige.
(s. 166)

Det kan tolkes at Hans ikke liker å være avhengig av handelen med fastlandet, at det føles skremmende å ikke lenger være selvberget. Den prisen han må betale for å være en del av storsamfunnet, plager ham. Fyrlykta blir beskrevet som en byrde, han sammenligner den med «et evig markskrikeres juletre på hans egen øy!» (s. 169). Selv om både Maria og Barbro setter pris på den ekstra inntekta fyrtårnet og melkeruta gir, er Hans stadig negativ. Den alltid hardarbeidene og stolte Hans Barrøy er blitt brutt ned.

Kanskje han er redd for at øya, som han stadig har understreket at «alltid vil bestå», til slutt ikke vil det likevel. I et intervju sier Roy Jacobsen at Hans forteller dette til seg selv og dattera som en besvergelse, og at «de lever med hele nervesystemet direkte plantet i naturkreftene, og trenger å fortelle seg selv at de skal overleve» (Milde, 2013). Tanken om undergang kan også skimtes gjennom romanens beskrivelse av ruinene som finnes på øya. «Ruinene i Karvika» skildres ved flere anledninger, og de tenker ofte på hva som skjedde med den gamle bebyggelsen i Karvika. Familien blir minnet på at tiden må gå fremover, og at deres egen øy ikke slipper unna denne utviklingen.

Familien Barrøy sto ikke bevisst overfor en global oppvarming med påfølgende konsekvenser for natur, dyr og mennesker, men de sto overfor en terskel fra selvberget og avkoblet øy, til å bli en del av en det «moderne» storsamfunnet. På grunn av øyas tilsynelatende uunngåelige

sammenkobling med fastlandet, ble Barrøy en del av moderniseringa. Hverven (2013) uttrykker i sin lesning av romanen at Hans Barrøy ikke erkjenner naturens begrensning, og står overfor valget å stoppe opp eller ekspandere. I likhet med dagens Norge. Den store forskjellen, er slik jeg ser det, at Hans ikke hadde noe valg, at de avgjørelsene Hans gjorde, gjorde han for å sikre at familien overlevde. I dagens Norge, skjer det en stadig industriekspansjon, ikke av nødvendighet, men heller av en frykt for å gi slipp på den enorme velstanden og de mange arbeidsplassene olje- og fiskenæringa har gitt landet. Kanskje vi er redde for å måtte gå tilbake og leve mer som familien på Barrøy.

Det kom frem i resepsjonsdelen at Norheim (2013), mener nordmenn ville ha godt av å prøve å leve slik som i romanen. Dette fordi familien var selvberget, levde i ett med naturen og de var sterke, stolte og kunnskapsrike (Norheim, 2013). I teksten blir det sagt om Ingrid: «Det er ikke en tolvåring på jord som kan mer enn Ingrid, hun er en havets datter, som ikke ser på de hivende bølgene som en fare og en trussel, men som en vei og en løsning, på det meste" (s. 137), som står i stor kontrast til beskrivelsen av barna fra fastlandet. Felix og Suzanne, de to barna Ingrid mot slutten av romanen må overta, fordi moren og faren deres forsvinner da faren går konkurs, blir ikke «ordentlige» mennesker før de flytter til Barrøy og lærer seg ting der. Før de kommer til Barrøy er de slappe og grinete, og det yngste barnet Suzanne, kan ikke snakke eller gå. Etter de har vært i Barrøy lærer de seg å fiske og sløye fisk, seile og ro båt, og dyrke jorda og spise grønnsaker. Når en bekjent kommer på besøk til øya, kjenner hun ikke igjen Felix og Suzanne «den lubne Felix var blitt en tynn strek og så eldre ut enn de åtte årene han snart skulle fylle» (s. 244).

Det er tydelig at livet på øya fostrer sterke og hardføre mennesker, og dagens nordmenn kunne sikkert lært en god del om naturen ved å forsøke å leve mer som øyboerne. Men likevel var menneskene på øyer slik som Barrøy fattige, og de levde nok på mange måter et slitsomt og uforutsigbart liv, og de ønsket nok selv modernisering og utvikling. Dette vises helt på slutten av romanen, da Lars og Ingrid har overtatt det store ansvaret med å sørge for øyas fortsettelse. De ordner med videre handel med fastlandet, og begynner å selge både dun og tørrfisk, og de planlegger stadig hvordan de skal intensivere økonomien til familien:

Lars hadde tenkt mye på dette siden onkelen døde, og på ruinene i Karvika (...) Og enda noen ideer falt inn i åretakenes fine rytme, spørsmålet om det kanskje var noe mer som manglet på Barrøy, som det var *hans* oppgave å oppdage, og gjøre noe med, hvis man for eksempel sammenlignet Barrøy med andre øyer, eller andre steder, tanken var å bli svimmel av (...). (s. 227)

4. 6. 2 Nostalgi, tradisjon og utvikling

Motsetningsforholdet mellom tradisjon og utvikling har alltid eksistert. To motstridende krefter, der en kjemper for utvikling og modernisering, mens den andre kjemper for bevaring og tradisjon.

Havboka

Strøksnes sier i et intervju at han skriver om en type kunnskap og en type språk som står i fare for å forsvinne (Landro, 2015). Ifølge Strøksnes kunne den kunnskapen fortelle om økologiske sammenhenger mellom havet og været, og at det fikk folk til å se på livet på en annen måte enn i dag (Landro, 2015). *Havboka* viser hvordan en levemåte og et område har gjennomgått en utvikling, en overgang fra noe tradisjonelt til noe mer moderne. Strøksnes skriver om nedlagte fiskebruk, mens Hugo Aasjord restaurerer familiens gamle naust. Skrova, øya der Strøksnes og Aasjord oppholder seg, har i hundre år vært senter for fiske og hvalfangst, forteller Strøksnes. Nå bor det rundt to hundre mennesker der. Fiskemottakene er nedlagt (s. 69). Det har skjedd en utvikling.

Havboka formidler delvis en nostalgisk holdning til en praksis og levemåte som er borte. Boka inneholder flere stikk om hvordan livet og området var «før». «Før» kan for eksempel være 1970-årene, da Aasjordbruket var fiskemottak, trandamperi, salteri og tørrfisklager. Strøksnes vandrer rundt på det nedlagte bruket og ser tilbake til det som en gang var:

I mange av de små rommene henger arbeidstøy på knaggene, som om neste skift snart vil komme inn døra. Men klærne tilhører nok snarere mannskap på for lengst kondemnerte fiskebåter, eller arbeidere som var unge sist de var her, men er gamle eller døde nå. (...) Hele bygningen er hjemsoekt av arbeidet som er gjort der gjennom tidene, av dem som har bodd der og styrt der, helt fra den første spiker ble satt i bruket, til den siste leieboer forlot stedet. Bruket er marinert i minner. (s. 102-103)

Dette utdraget viser hvordan boka minner leseren på at en utvikling har skjedd. Det som var før, er ikke mer, men eksisterer fortsatt i landskapet og i hukommelsen til de som fortsatt bor der. Det er som en påminnelse om hva som er gått tapt på bekostning av økonomisk utvikling. Når det gjelder nedleggelsen av fiskemottaket på Aasjordbruket, sier ikke *Havboka* noe om årsaken, annet enn at bruket Ellingsen Seafood i dag driver slakting av vågehval der. Kom undergangen som følge av å bli kjøpt opp av en større bedrift?

Den nostalgiske følelsen Strøksnes vekker gjennom mimring til fortiden, kan forstås som en lengsel mot å være i tettere kontakt med havet og naturen. En slik feiring av en tid der menneskene levde nærmere naturen kan minne om pastoralbegrepet til Garrard (2012). Det avsidesliggende området Skrova er et eksempel på et sted som står i kontrast til storbyene og

det urbane. Ifølge Garrard (2012) kjennetegnes den klassiske pastoral-tropen gjennom fremstillingen av fortiden som idyllisk kontrast til nåtiden, som beskrives som forfalt idyll (s. 39). *Havboka* handler ikke direkte om det landlige som en kontrast til byen, men heller om konsekvensene av at øyer slik som Skrova har fått en større tilknytning til byen og påfølgende krav om modernisering.

På side 173 ser man tydelig kontrasten mellom Skrova og fastlandet. Her forteller Strøksnes om alle brukene som ble lagt ned på 1970-tallet, og skriver at beliggenheten ute i havet alltid hadde vært en fordel for Skrova, men at det på den tiden ble en ulempe «De som skulle være med inn i fremtiden, måtte være tilknyttet veinettet, noe Skrova, som ligger nærmere ti mil ute i havet fra Austvågøy, aldri kommer til å bli» (s. 173), og på grunn av denne avstanden ble steder som Skrova plutselig ikke verdifull lenger. «Verden ble tegnet på nytt. Kystfisket, som gjennom tusen år eller mer var tilpasset sesongene og naturlige svingninger i ressursgrunnlaget, ble plutselig presentert som en nasjonal belastning», fortsetter Strøksnes (s. 174). Det pastorale kystfiskelivet Strøksnes beskriver, ble forringet av fastlandets modernisering. For i dag er det, ifølge *Havboka*, ingen fastboende fisker igjen på Skrova.

I intervju sier Strøksnes at den gamle kunnskapen og levemåten til folket på Skrova, fikk de til å se på økologiske sammenhenger på en annen måte enn i dag. Spesielt knytter Strøksnes dette til Norges overgang fra stor fiskeindustri til stor oljeindustri. I intervjuet med *Morgenbladet* sa han at han tror oljenæringa bidrar til å gjøre havets rikdom mer abstrakt, og at denne rikdommen fører til en fremmedgjøring av havet (Lien, 2015). *Havboka* forteller på et plan at det tradisjonelle fiskeyrket førte menneskene nærmere havet enn det oljeutvinning gjør. Eller at fisken fra havet var en så konkret rikdom at den bidro til en dypere kontakt og kjærlighet for havet. Dette kommer til syne i en episode da Morten og Hugo er ute på Vestfjorden og fisker etter håkjerring. Det går mot mørketid og de ser opp på stjernehimmelen med en mobil-app som identifiserer stjernebilder. Dette får Morten til å tenke på gresk mytologi og at grekerne lagde navn til stjernebildene basert på sin egen fantasi:

Himmelen var for dem snarere et lerret som de projiserte sine egne forestillinger på. Aktiviteten var urvitenskapelig, for vitenskap handler om å gjenkjenne mønstre eller forstå brudd på dem. For fiskerne er evnen til å lese havet, været og himmelen, til å huske og sammenkoble de komplekse mønstrene som oppstår, av den aller største betydning. Bare gjennom lang tids systematisk observasjon kan man bli god til dette. Med almanakken fikk fiskerne et hemmelig våpen. For strømmene, og dermed livet i havet, påvirkes i høy grad av månefaser. Når månen og sjøen vokser, blir det mer vann og strøm i fjordene, noe som virker inn på fiskens bevegelsesmønstre. Mange visste for eksempel at de måtte være på bestemte plasser akkurat ved fullmåne for å få sild. (s. 114)

Havboka fremmer at kunnskapen fiskerne måtte ha for å få fisk, gjorde at de fikk en bedre forståelse og kontakt med de økologiske systemene som styrer havet og fiskene. Ikke at dagens fiskere ikke innehar denne kunnskapen, men det teksten understreker med dette, er at for å utvinne olje fra havbunnen trengs ikke denne kunnskapen om havet og fiskenes adferd, og at den rikdommen olja bringer med seg, ikke fører til en følelse av havet som et helhetlig system. Dette underbygges, da det videre står:

Dessverre har det tidligere så rike vokabularet for å beskrive nyanser i naturen skrumpet kraftig inn de siste årene. Med ordene forsvinner kunnskap om komplekse økologiske sammenhenger. Vi skjønner landskapene dårligere, knytter mindre mening til dem, og de blir mindre verdifulle for oss. Dermed blir de også lettere å ødelegge, i jakten på en kortsiktig gevinst. (s. 114)

Denne delen av teksten minner om det Roy Jacobsen svarte da han ble spurt om menneskene som levde langs kysten levde et meningsfylt liv: «Tenk på hva de kunne!». Der han videre sa at han skriver om: «elitearbeidere, folk med utrolig kunnskap og med ferdigheter som i dag er gått tapt for de fleste» (Thoresen, 2013).

Det er allerede nevnt at Strøksnes er melankolsk i beskrivelsen av fortiden. Det nostalgiske synet på hvordan ting var før, kan brukes som argument for å bevare områder. Resepsjonen av boka forteller også dette, at skildringene av blant annet forlatte fiskevær kan tolkes som et budskap om å bevare og verne om det gamle (Hammer, 2015). I teksten kommer dette til syne gjennom Aasjord-ekteparets restaurering av bruket på Skrova. Det blir fortalt at det har stått uten vedlikehold siden 1980-årene, men at det nå skal bygges om til restaurant, overnattingssted og galleri. På dette stedet skal Aasjord bevare det gamle, men likevel lage noe nytt. Boka forteller at bare tre år tidlige var Aasjordbruket falleferdig:

et sår i øynene på alle som kom inn til Skrova, ja nesten en skamplett for hele stedet. De råtne veggene og den synkeferdige, enda mer råtne kaia ga omverdenen et klart signal om at Skrova, i likhet med tusen andre småsteder langs kysten, sto for fall. Om at man kjempet en kamp mot tiden, med ryggen mot veggen, for fremtiden lå i hvert fall ikke *her*. (s. 210)

Restaureringsarbeidet til Aasjord-ekteparet blir et forsøk på å forhindre videre forfall og fraflytting fra området. Bruket greide ikke overgangen fra det gamle til det nye, men får nå en ny mulighet til å være med på utviklingen. Strøksnes skriver videre «Aasjordbruket var ingen pittoresk gammel borgruin, men en ubehagelig påminnelse om at utviklingen gikk sin ubønnhørlige gang, hånd i hånd med avfolkning og forfall». *Havbokas* skildring av det gamle Aasjordbruket minner om at mange slike øyer som Skrova har en fortid, og at ruinene som er igjen, minner oss på dette. Ruinene kan tolkes som et forvarsel på hva som skjer hvis man

ikke holder tritt med moderniseringen. Slik som mange øyer i Lofoten-området nå må forholde seg til en usikker fremtid. Hvis områdene åpnes for oljeutvinning, vil bruk slik som Aasjordbruket stå ovenfor avgjørelser som faller på om de skal tilpasse seg, eller holde på det gamle og fortsette som før. I denne sammenhengen kan *Havboka* fortelle at utviklingen vil gå sin gang, og at for å overleve burde man utvikle og tilpasse seg. Men på en annen side forteller den nostalgiske fremstillingen at man ikke burde gjøre det, at man heller må kjempe for å bevare tingens tilstand.

Det er heller ikke noe nytt at næringslivet i Nord-Norge har to stridende parter. For eksempel nevner *Havboka* at det i starten av 1900-tallet utspilte seg en konflikt mellom fiskeri og hvalfangst. Kystfiskerne i Finnmark mente hvalen normalt jaget store mengder lodde inn til kysten, men at når hvalfangerne drepte hvalen, sluttet lodda å komme inn til kysten, og hele systemet ble forrykket. Fiskerne mente også at avfallet fra hvalkokeriene og fabrikkene forpestet havbunnen (Strøksnes, s. 205). Dette minner kanskje om en annen konflikt, angående spørsmålet om vern eller vekst. Mellom de som vil verne kystområdene, og de som vil utvikle de potensielt oljerike områdene for å sikre arbeidsplasser og økonomisk vekst. Selv om debatten tidlig på 1900-tallet ikke direkte handlet om vern eller vekst, handlet den i bunn og grunn om en tradisjonsrik fiskenæring som mente den «moderne» hvalfangsten ødela deres økonomiske grunnlag. I dag handler debatten selvfølgelig også om penger og arbeidsplasser, men den handler også i stor grad om naturvern.

Et økosentrisk natursyn forteller at naturens verdi må settes opp mot menneskets. I aksen mellom vekst og vern vil det økosentriske synet vurderes av hvorvidt veksten også er verdifull for naturen. I *Havbokas* fremstilling er det mye som tyder på at vekst og utvikling er negativt for naturen, spesielt havet. Morten Strøksnes sier selv at vi lever av havet, men at nærheten til havet er borte. Utviklingen har vært negativ, ikke bare fordi den har forpestet havet med oljesøl, men fordi mange nordmenn har endret oppfatning av havet. På denne måten kan *Havboka* fortelle oss at vi har et enda mer antroposentrisk natursyn i dag enn «før». Mellom linjene tolker jeg at det antroposentriske synet er så sterkt, at det stadig blir vanskeligere å vurdere verdien av økonomisk vinning kontra verdien av å opprettholde naturens økosystemer. Men det er interessant at *Havboka* mot slutten av boka viser et økosentrisk perspektiv på framtiden. Det står:

Plankton lager som nevnt langt over halvparten av oksygenet vi puster inn. Dør planktonet, blir jorda ubeboelig for oss. Vi blir, i siste instans, som fisken med avslåtte øyne som ligger og gulper i bunnen av båten. Vi kunne åpenbart tatt bedre vare på havet. Men egentlig er et slikt utsagn selvsentrert, all den tid det er havet som tar vare

på oss. Klimaendringer, som havet delvis skaper gjennom endringene som skjer med det, vil selvsagt gå utover oss. I løpet av noen millioner år kan livet i havet ha kommet tilbake, og funnet ny, produktiv balanse. Vi derimot, har ikke mange millioner år til rådighet. (s. 266)

Med dette antyder Strøksnes at den antroposentriske holdningen som preger dages samfunn, i det lange løp vil utslette oss. Havet og naturen vil tilpasse seg, og sakte men sikkert utvikle seg på nytt. Denne tanken er økosentrisk, da den viser hvordan havet og organismene som lever i havet, ikke *egentlig* er avhengig av at vi tar vare på det. «Havet greier seg fint uten oss. Vi klarer oss ikke uten det» (s. 267).

5. Svar

Jeg fant ut i kapittel 1 at økokritisk forskning forsøker å synliggjøre naturens stemme.

Økokritiske perspektiver kan vise hvordan litteratur kan gi en annen type innsikt i klima- og miljødebatten enn den vitenskapelige, og jeg skrev om hvorfor dette er relevant i debatten om begrepet «bærekraftig utvikling» sin plass i fornyelsen av læreplanene. Med dette kom jeg frem til spørsmålet: Hvordan kan *Havboka* og *De usynlige* leses i et økokritisk perspektiv?

Med kapittel 2 viste jeg at begge tekstene egner seg til en økokritisk analyse. Forfatteren av *Havboka* hadde som intensjon å vekke folks indre fornuft og følelser for havet, og resepsjonen viste at boka har lyktes med det. Forfatteren av *De usynlige* ville formidle at folk som levde på øyer som Barrøy var sterkt preget av omgivelsene. Resepsjonsdelen viste at boka kan bli forstått som samfunnskritikk, og at den skildrer komplekse møter mellom menneske og natur.

Kapittel 3 forklarte hva økokritikk er, og hva som er hensikten med økokritiske lesninger. Videre forklarte teorikapittelet begrep som kan brukes til å vurdere tekstenes fremstilling av hav, menneske og natur. Buells kriterier for en miljøorientert tekst ble presentert og jeg tok opp hvordan slike tekster kan ha et forestillingspotensial.

Før kapittel 4 stilte jeg spørsmål om hvorvidt og på hvilken måte økokritisk teori kunne få tekstene i ytterligere tale. Svaret på dette viser jeg i analysen, der jeg først konkluderte med at Buells kriterier i stor grad oppfylles. De resterende delene (4.4, 4.5 og 4.6) viste hvordan intensjon, resepsjon, økokritisk teori og teori om stedstenkning og det sublime havet, åpner tekstene for videre tolkning. Analysen foreslår slik hvordan tekstene kan leses i et økokritisk perspektiv. Funnene fra analysen, viser at teorien kan benyttes for å finne interessante vinklinger.

Begrepene antroposentrisme og økosentrisme ble anvendt for å vurdere hvordan tekstene presenterer menneskers holdninger til naturen. Jeg så at *Havbokas* naturfremstilling er

antroposentrisk, men at dette synet bidrar til å underbygge bokas budskap. Min tolkning av teksten i lys av begrepene, får frem at et antroposentrisk natursyn, i siste instans vil føre til menneskehetens undergang. *De usynlige* har ikke like entydig tematikk som Strøksnes' bok, men tekstens økosentriske fremstilling av mennesker som er selvberget, viser godt hvordan natur og menneske påvirker hverandre gjensidig. Begrepet antroposentrisme ble brukt for å forklare hvordan familiens natursyn endrer seg når de blir en del av handelsnettverket.

Analysen av *De usynlige* viser at pastoralbegrepet gjenkjennes i at Barrøy forstås som en kontrast til fastlandet. Kontrasten bygger opp under Barrøy som et trygt og harmonisk sted. Den kritiske anvendelsen av begrepet viste meg at denne fremstillingen tydeliggjør at det idylliserte landlige livet overskygger vanskelighetene av å bo isolert på en øy.

Teorien om idyllens kronotop egnet seg i analysen på flere punkter. I analysen av *De usynlige* så jeg at den idylliske fremstillingen av tekstens tid og sted passet med Andersen (2006) sin monogame-plass teori. Videre så jeg at idyllkronotopen kan brukes for å forklare en utvikling. Idyllen oppløses gradvis samtidig som øya moderniseres. Anvendelsen av begrepet viste at stedet beveger seg fra idyllisk hjemsted der tiden står stille til et mer dynamisk samfunn. Slik antyder *De usynlige*, i tråd med Buells fjerde kriterium, at naturen ikke er noe konstant og gitt. Analysen av *Havboka* viser hvordan omgivelsene blir påvirket av tiden. Her bruker jeg fravær av idyllkronotopen som et grunnlag for å si at teksten fremstiller naturen som en prosess. Med tanke på dette, er min forståelse at en idyllisk tidsfremstilling er problematisk i henhold til økokritisk teori, fordi det står i veien for fremstillingen av naturen som påvirkelig og som et system som er under stadig forandring.

Jeg brukte teorien om det sublime da jeg tolket *Havbokas* havfremstilling. Her så jeg at havet ikke bare skildres som sublimt, men at det i stor grad er preget av det kulturelle, og dermed det antroposentriske. Her så jeg igjen at tekstens menneskesentrerte naturfremstilling bidro til å understreke et miljøpolitisk budskap. Kontrasten mellom det sublime og det kulturelle fremhever hvordan menneskelig livsførsel påvirker naturen, spesielt havet.

Med dette har jeg vist hvordan *Havboka* og *De usynlige* kan leses i et økokritisk perspektiv. Jeg skrev i innledningskapittelet (1) at litteratur i sin forestillingskraft, kan påvirke hvordan vi tenker om natur, og videre behandler den naturen som er rundt oss (Mehnert, 2016). I teoridelen skrev jeg at miljøorienterte tekster innehar et forestillingspotensial og at de kan gi leseren en forståelse av at verden er i en klima- og miljøkrise (Buell, 1995). På grunnlag av analysen og påfølgende drøfting, mener jeg *Havboka* og *De usynlige* har et

forestillingspotensial. Selv om ingen av tekstene har et entydig økosentrisk budskap og heller ikke direkte viser at verden er i en miljø- og klimakrise, ligger det flere interessante refleksjoner mellom linjene. *Havboka* er ganske tydelig i sitt budskap om at vi må verne om naturen, men den formidler ikke eksplisitt at mennesket har et ansvar overfor naturen. Den legger heller frem et scenario for hva som vil skje hvis vi ikke tar ansvar. *De usynlige* har ikke et budskap som forteller om en verden preget av miljø- og klimakrise, men den viser likevel en alternativ, økosentrisk levemåte som fantasien kan eksperimentere rundt, i henhold til Andersens (2014) teori om litteraturens imaginative potensial. Jeg nevnte i avhandlingens innledning at bildet vi har av klima- og miljøsakene er sterkt preget av vitenskapens tall og grafer, og at det bidrar til å fremmedgjøre saken (Wynne, 2010). Blant andre Mehnert (2016), Claudi (2013), Garrard (2012) og Goga (2018) mener at litteratur kan skape en følelse av å «ei» klimasaken, og deretter endre hvordan vi tenker og videre behandler den naturen som er rundt oss. Slik jeg har vist, kan en økokritisk lesning av *Havboka* og *De usynlige* gi en annen type fremstilling av klima- og miljøproblematikk enn den rent vitenskapelige.

Denne avhandlingens økokritiske lesning viser kun en mulighet, av mange potensielle. Den er i stor grad preget av mine subjektive vurderinger og tolkninger, og gir bare et eksempel på hvordan det er mulig å gjøre det. Med et annet teoretisk utgangspunkt ville analysen gitt andre resultater. Videre vil jeg komme med noen kommentarer til mitt eget begrepsapparat.

Etter min oppfatning er begrepene antroposentriske og økosentrisme utfordrende å anvende i et økokritisk perspektiv. Problematikken ligger i at det ikke er gitt at et verk som uttrykker et økosentrisk syn, dermed formidler et «bærekraftig» budskap (jf. «*bærekraftig utvikling*», Kunnskapsdepartementet, 2018, s. 18). Et verk kan uttrykke et økosentrisk natursyn, men det trengs annen teori for å vurdere om dette er et miljøetisk syn eller ikke. Begrepene er vide, noe som både er positivt og negativt i en økokritisk analyse. En mulighet, for å enklere anvende begrepene, kunne vært å supplere med teori som kan si noe om hvorvidt økosentriske holdninger er et gode i et miljøetisk perspektiv.

Idyllens kronotop er et omfattende begrep med mange mulige innfallsvinkler. Jeg har vist at det kan anvendes for å forklare hvordan tid/sted-aspektet utvikler seg. Men det har flere forståelser enn dette, da definisjonen av idyllkronotopen åpner for mange tolkninger. Det kunne vært interessant og fokusert på dette begrepet alene, kun i samspill med økokritikkens mål om å undersøke tekstens fysiske miljø. En mer fokusert studie av tekstenes tid/sted-fremstilling kunne utnyttet mer av det potensialet Bakhtins kronotop-teori innehar.

Pastoralbegrepet er, i likhet med idyllkronotopen, basert på omfattende teori. Begrepet kan si noe om litteraturens fremstilling av naturen og karakterer i kontrast til «det urbane», men det er vanskeligere å koble opp mot litteratur som ikke handler om jordbruk eller et landlig liv. Min evaluering av begrepet forteller at det kunne vært mer hensiktsmessig å bruke det for å analysere litteratur som enten er eksplisitt pastoral eller som har et innhold som er i tydelig kontrast til det pastorale. Det jeg merket i min analyse, var at det var krevende å anvende på en sakpreget tekst slik som *Havboka*.

Avhandlingens analysedel forteller at begrepsapparatet til dels var egnet for å undersøke tekstenes fremstilling av hav, natur og menneske. Det kunne derimot vært nyttig å dra nytte av annen teori for å bevege meg nærmere inn på de funnene lesningen resulterte i. En mulighet kunne vært å anvende teori som handler om samfunnskritikk. For eksempel kunne Ulrich Becks begrep *risikosamfunnet* bidratt med interessante tanker til de moderniseringstrekkene jeg fant i *Havboka* og *De usynlige*. Siden en sentral del av oppgaven var å se på intensjon og resepsjon, kunne det videre vært mulig å inkludere litteraturteori om dette. Dette kunne fått frem flere sider ved leserens rolle i tolkningen av tekstene. Det kunne i tillegg vært mulig å angripe bøkene med utgangspunkt i mer spesifikke økologiske innfallsvinkler, som for eksempel dypøkologi, mørkøkologi eller økofeminisme. Dette kunne fått frem andre tekstlige trekk og gjort det mulig å gå dypere inn på enkelttema i tekstene. Det kunne også vært fruktbart å kombinere andre litteraturteoretiske retninger, for eksempel animal studies eller marxistisk teori. Animal studies kunne blant annet belyst håkjerring-motivet på et grundigere vis. Marxistisk teori kunne i større grad kommentert tekstenes sammenheng med samfunnet, da begge tekstene har deler som kan diskuteres opp mot tema av politisk, sosial, økonomisk og historisk art. Avslutningsvis vil jeg tilføye at det finnes et betydelig didaktisk potensial i miljøorienterte tekster, og at det derfor kunne vært interessant å undersøke tekstene i for eksempel undervisningssammenheng.

6. Avsluttende betraktninger

For en kommende norsklærer mener jeg det er viktig med kunnskap om hvordan man kan undervise om den globale klimakrisa. Spesielt med tusenvis av norske ungdommer som demonstrer under bannere der det står «Skolestreik for klima». Norskfaget og litteraturundervisning kan formidle andre meninger enn de vitenskapelige, samt presentere interessante tanker angående emner som *bærekraftig utvikling*. Litteraturens språk kan, slik Espen Stueland (2016) hevder, gi en forståelse for de mindre perspektivene. En økologisk tekstanalyse kan synliggjøre disse perspektivene for elevene.

Økokritiske lesninger i klasserommet kan ha flere verdifulle dimensjoner. Det er ikke slik at økokritikken kan redde verden, men den kan bidra med refleksjoner angående menneskers forhold til natur. Det handler om å flytte blikket mot naturens fremstilling, og således finne nye aspekter ved litterære tekster. Kanskje åpner dette for spørsmål om hvordan vi behandler det fysiske miljøet, og kanskje gjør disse spørsmålene noe med oss. Elever kan bli bevisst sitt eget forhold til naturen og få en forståelse for hvilket språk vi bruker for å fremstille den. Litterære tekster som *Havboka* og *De usynlige* kan åpne for slike refleksjoner.

Jeg vil avslutte med fortsettelsen av åpningsstatet fra Alexander Kiellands *Garman & Worse*:

Og mens puslingene stirrer utover, synger havet sine gamle sanger. Mange forstår det slett ikke; men aldri forstår to det på samme måte. For havet har et særskilt ord til hver især som stiller seg ansikt til ansikt med det.

Litteraturliste

Primærlitteratur

Strøksnes, M. A. (2015). *Havboka* (2. utg.). Oslo: Forlaget Oktober.

Jacobsen, R. (2013). *De usynlige*. Oslo: Cappelen Damm.

Intervju og bokmeldinger *Havboka*

Clare, H. (2017, 9. juni). Shark Drunk by Morten Strøksnes review – fishy tales from two men in a boat. *The Guardian*. hentet fra <https://www.theguardian.com/books/2017/jul/09/shark-drunk-art-catching-tiny-rubber-dinghy-morten-stroksnes-review>

Cappelen Damm. (2017). De usynlige. Hentet fra <https://www.cappelendamm.no/de-usynlige-roy-jacobsen-9788202423025>

Den norske forfatterforening. (2015, 8. desember). Bragepris til Morten Strøksnes for «Havboka». Hentet fra <https://www.forfatterforeningen.no/artikkel/bragepris-til-morten-stroksnes-havboka-sakprosa>

Fjellheim, S. (2015, 11. november). Besettende havbok. *Nordlys*. Hentet fra <https://www.nordlys.no/besettende-og-medrivende/r/5-34-280553>

Fort, T. (2017, 28. juli). Hunting a 500-year-old Shark. *Wall Street Journal*. Hentet fra <https://www.wsj.com/articles/hunting-a-500-year-old-shark-1501269989>

Fyksen, B. (2015, 24. oktober). Oseanfølelsen. *Klassekampen*. Hentet fra <https://www.klassekampen.no/article/20151024/PLUSS/151029846>

Hammer, S. (2015, 24. oktober). Det sublime havet. *Klassekampen*. Hentet fra <https://www.klassekampen.no/article/20151024/PLUSS/151029846>

Hovdenakk, S. (2015, 27. november). Ut på fisketur – og hvilken fisketur! *Verdens Gang*. Hentet fra <https://www.vg.no/rampelys/bok/i/jGV3o/ut-paa-fisketur-og-hvilken-fisketur-bokanmeldelse-morten-stroeksnes-havboka>

Rogne, V. (2017, 18. april). Ganske enkelt en bok som har alt. Hentet fra <https://bok365.no/artikkel/ganske-enkelt-bok-alt/>

Skjeldal, E. (2015, 2. november). Suveren sakprosa. *Vårt Land*. Hentet fra <https://www.vl.no/kultur/annmeldelse/suveren-sakprosa-1.427613?paywall=true>

Skjeldal, G. (2015, 19. oktober). Årets boksensasjon handler om havet. *Bergens Tidene*. Hentet fra <https://www.bt.no/kultur/i/KPyjX/Arets-boksensasjon-handler-om-havet>

Kagge, G. (2015, 8. november). Stort tema, stor skrivekunst i bragenominerte Havboka. *Aftenposten*. Hentet fra <https://www.aftenposten.no/kultur/i/bqMd/Morten-Stroksnes-Stor-skrivekunst-pa-apent-hav>

Kerr, D. (2018, 20. juni). «Shark Drunk» by Morten Strøksnes. *New Yorker*. Hentet fra <https://www.newyorker.com/recommends/read/shark-drunk-by-morten-stroksnes>

Kritikerlaget. (2016, 3. mars). Kritikerprisen for beste sakprosabok for voksne. Hentet fra <https://kritikerlaget.no/saker/kritikerprisen-for-beste-sakprosabok-for-voksne-2015>

Landro, J. (2015, 23. oktober). Med havet som hovedperson. *Dag og Tid, Kultur*, s. 14-15.

Lien, M. (2015, 23. oktober). På fisketur med råtten sild og poesi. *Morgenbladet*. Hentet fra <https://morgenbladet.no/boker/2015/10/pa-fisketur-med-ratten-sild-og-poesi>

Oktober. (2017, 1. februar). Morten A. Strøksnes' Havboka - nå 47 000. Hentet fra <http://oktober.no/Forsidenyheter/Morten-A.-Stroeksnes-Havboka-naa-47-000>

Telemarksavisa. (2015, 30. november). Når havet lokker. Suksess med ny bok. *Telemarksavisa, Generell del*, s. 23.

The Economist. (2018, 19. august). Humankind's odd need to catch sharks. *The Economist*. Hentet fra <https://www.economist.com/books-and-arts/2017/08/19/humankinds-odd-need-to-catch-sharks>

Intervju og bokmeldinger *De usynlige*

Battersby, E. (2016, 10. september). The unseen review. *Irish Times*. Hentet fra <https://www.irishtimes.com/culture/books/the-unseen-review-red-sky-at-mourning-for-a-norwegian-fishing-family-1.2780398>

Ellefsen, B. (2013, 23. august). En svart og gjørmete livets sirkel. *Morgenbladet*. Hentet fra https://morgenbladet.no/boker/2013/en_svart_og_gjormete_livets_sirkel

Graham, T. (2017, 12. mai). The Unseen by Roy Jacobsen – blunt and brilliant. *Financial Times*. Hentet fra <https://www.ft.com/content/49b39e8e-34c7-11e7-bce4-9023f8c0fd2e>

Jordan, J. (2017, 12. mai). The Unseen by Roy Jacobsen review. *The Guardian*. Hentet fra <https://www.theguardian.com/books/2017/may/12/unseen-roy-jacobsen-review-norway>

Klassekampen. (2013, 17. august). Kystens hardføre helter. *Klassekampen*. Hentet fra <https://www.klassekampen.no/61839/article/item/null/kystens-hardfore-helter>

Krøger, C. (2013, 15. august). De usynlige er rett og slett en helt fantastisk roman. *Dagbladet*. Hentet fra <https://www.dagbladet.no/kultur/de-usynlige-er-rett-og-slett-en-helt-fantastisk-roman/62735721>

Hverven, T. (2013, 24. august). De rikes taushet. *Klassekampen, Bokmagasinet*, s. 3.

Milde, B. (2013, 20. august). Har sjøl levd boka. *Brønnøysunds Avis, kultur*, s. 11.

Norli, C. (2017, 21. april). Roy Jacobsen om prestisjenominasjonen. *VG*. Hentet fra <https://www.vg.no/rampelys/bok/i/GWrWl/roy-jacobsen-om-prestisjenominasjon-dette-tar-kaka-roy-jacobsen-kan-vinne-booker-prisen-som-foerste-nordmann>

Norheim, M. (2013, 16. august). Heltemot på Helgeland. *NRK*. Hentet fra https://www.nrk.no/kultur/bok/_de-usynlige_-1.11186174

Surén, O. (2013, 23. august). Kystens grøde og gråstein. *Dag og Tid, Meldingar*, s. 33.

Thoresen, B. (2013, 27. november). Havsalt og asfalt. *Psykisk Helse*. Hentet fra <https://psykiskhelse.no/bladet/2015/havsalt-og-asfalt>

Øvrig litteratur

- Andersen, G. (2014). Klimakrise i litteraturen. I M. Sørensen og M. Fugl Eskjær (red.), *Klima og mennesker. Humanistiske perspektiver på klimaforandringer* (s.107-123). København: Københavns Universitet Museum Tusulanums Forlag.
- Andersen, P. T. (2006). *Identitetens geografi. Steder i litteraturen fra Hamsun til Naipaul*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bakhtin, M. (1981). *The Dialogic Imagination*. Austin: University of Texas Press.
- Bate, J. (1991). *Romantic Ecology*. New York: Routledge.
- Bemong, N. og Borghart, P. (2010). State of the Art. I N. Bemong, P. Borghart, M. Dobbeleer, D. Temmerman og B. Keunen (Red.), *Bakhtin's Theory of the Literary Chronotope: Reflections, Applications, Perspectives*. Gent: Academia Press.
- Birkeland, T. (2017). Forhandling om natur – kultur. En økokritisk lesning av Jörg Müller og Jörg Steiners bildebok Kaninliv (1978). *Barnelitterært Forskningstidsskrift*, 16(7). Hentet fra <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3402/blft.v7.33705>
- Buell, L. (1995). *The Environmental Imagination. Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture* (2. utg.). London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Buell, L. (2005). *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination*. Malden: Blackwell.
- Clark, T. (2011). *The Cambridge Introduction to Literature and the Environment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Claudi, M. (2013). *Litteraturteori*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Fjørtoft, H. (2011). *Jordsanger: økokritiske analyser av Inger Christensens lange dikt*. (Doktorgradsavhandling). NTNU, Trondheim.
- Garrard, G. (2012). *Ecocriticism* (2. utg.). New York: Routledge.
- Gifford, T. (1999). *Pastoral*. New York: Routledge.
- Goga, N., Guanio-Uluru, L., Hallås, B. og Nyrnes, A. (2018). *Ecocritical Perspectives on Children's Text and Cultures: Nordic Dialogues*. London: Plagrave Macmillan.
- Goga, N. og Røskeland, M. (2019, 21. mars). Lite bærekraftige læreplaner. *Klassekampen*. Hentet fra <https://dagens.klassekampen.no/2019-03-21/debatt-lite-baerekraftige-laereplaner>
- Gregersen, M. (2017). Litteratur og natur. En kort introduktion til økokritik. *Bøygen*, nr.3/17, 8–19.
- Greve, A. (1998). *Her. Et bidrag til stedets filosofi*. (Doktorgradsavhandling). Universitetet i Tromsø.
- Glotfelty, C. (1996). Introduction. I C. Glotfelty og H. Fromm (red.), *The Ecocriticism Reader. Landmarks in Literary Ecology* (s. xv-xxxii). Athens, Georgia: University of Georgia Press.
- Høgskulen på Vestlandet. (2018). About. Hentet fra <https://blogg.hvl.no/nachilit/about/>

- IPBES. (2019, 6. mai). Nature's Dangerous Decline 'Unprecedented'; Species Extinction Rates 'Accelerating'. Hentet fra <https://www.ipbes.net/news/Media-Release-Global-Assessment>
- Kielland, A. (1880/1962). *Garman & Worse* (4. utg). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Kunnskapsdepartementet. (2019, 18. mars). *Hva er nytt i fagene?*. Hentet fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/fagfornyelsen/hva-er-nytt-fagene-les-vare-korte-oppsummeringer/>
- Kunnskapsdepartementet. (2018). *Overordnet del av læreplanverket*. Hentet fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/overordnet-del/>
- Landbruksdirektoratet. (2019). *Avlingssvikt tørkesommeren 2018 foreløpig*. Hentet fra <https://www.landbruksdirektoratet.no/no/statistikk/landbrukserstatning/klimarelaterte-skader-og-tap/avlingssvikt-2018>
- Massey, G. og Bradford, C. (2011). Children as Ecocitizens: Ecocriticism and Environmental text. I K. Mallan og C. Bradford (red.), *Contemporary children's literature and film: engaging with theory* (s. 109-126). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- McDowell, M. (1996). Bakhtinian road to ecological insight. I C. Glotfelty og H. Fromm (Red.), *The Ecocriticism Reader. Landmarks in Literary Ecology* (s. 15-36) Athens: University of Georgia Press.
- Mehnert, A. (2016). *Climate Change Fictions: Representation of Global Warming in American Literature*. London: Palgrave Macmillan.
- Mortensen, P. (2013). Natur. I L.H Kjældgaard, L. Møller, D. Ringgaard, L. M. Røsing, P. Simonsen, M. R. Thomsen (Red.), *Litteratur. Introduktion til teori og analyse* (s. 279-289). Aarhus Universitetsforlag.
- Nesby, L. (2008). *En analyse av Knut Hamsuns romaner med utgangspunkt i kronotopbegrepet*. (Doktorgradsavhandling). Universitetet i Tromsø.
- Rem, T. (1998). Økokritikk: Det grønnes i litteraturens verden. *Samtiden*, 5/6, 127–134.
- Retriever. (2019). Mediearkiv. Hentet fra <https://www.retriever.no/product/mediearkiv/>
- Sejersted, J. M. (2015). Havet som symbol og realitet. I J. M Sejersted, E. Vassenden, C. Hamm (Red.), *Nordsjøen i norsk litteratur* (s. 191-206).
- Straume, I. (2016). «Norge ligger på dette området langt fremme i forhold til de fleste andre land»: Utdanning for bærekraftig utvikling i Norge og Sverige. *Nordisk tidsskrift for pedagogikk & kritikk*, 2(3), 78-96. <http://dx.doi.org/10.17585/ntpk.v2.282>
- Stueland, E. (2016). *700-årsflommen. 13 innlegg om klimaendringer, poesi og politikk*. Oslo: Forlaget Oktober.
- Svendsen, H. (2015, 8. mai). Antropocen – menneskets tidsalder. Hentet fra <https://www.naturfag.no/artikkel/vis.html?tid=2113384>
- Tygstrup, F. (1999). Det litterære rum. *Passage*, 31/32, 38-49.
- Ulvestad, R. (2019, 27. mars). Norsklærerens rop på bærekraft. *Utdanningsnytt*. Hentet fra <https://www.utdanningsnytt.no/debatt/2019/mars/norsklarerens-rop-pa-barekraft/>

Wynne, B. (2010). Strange Weather, Again: Climate Science as Political Art. *Theory, Culture & Society*, 27, 289-305.

Wærp, H. (2018). *Hele livet en vandrer i naturen. Økokritiske lesninger i Knut Hamsuns forfatterskap*. Stamsund: Orkana Forlag.